

Ének-zene

tankönyv

A kiadvány 2020. 06. 10-től 2025. 08. 31-ig tankönyvi engedélyt kapott
a TKV/3195-7/2020. számú határozattal.

A tankönyv megfelel a Kormány 5/2020 (I. 31.) Korm. rendelete
a Nemzeti alaptanterv kiadásáról,
bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.)
Korm. rendelet módosításáról megnevezésű
jogszabály alapján készült.

Kerettanterv a gimnáziumi nevelés-oktatás 9. évfolyama számára megnevezésű
kerettanterv Ének-zene tantárgy előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértő: Baloghné Zupkó Andrea

Tananyagfejlesztő: dr. Lakner Tamás

Kerettantervi szakértő: dr. Lakner Tamás

Lektor: Kertész Attila

Fedélterv: Slezák Ilona

Fedélfotó: William Michael Harnett: Csendélet – Hegedű és zene (1888)
(Metropolitan Museum, New York, Catharine Lorillard Wolfe Collection, Wolfe Fund, 1963, 63.85)

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak
a korábban készült tankönyvek szerzőinek.
Az általuk megteremtett módszertani kultúra
ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is.

© Oktatási Hivatal, 2020

ISBN 978-615-81539-7-3

Oktatási Hivatal

1055 Budapest, Szalay u. 10–14.

Telefon: (+36-1) 374-2100

E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: dr. Gloviczki Zoltán elnök

Raktári szám: OH-ENZ09TA

Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Görög Istvánné

Grafikai szerkesztő: Téglásy György

Nyomdai előkészítés: WOW Stúdió Kft.

Terjedelem: 6 (A/5) ív Tömeg: 325 gramm

1. kiadás, 2020

Nyomta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

Előszó

Kedves Ifjú Barátaink! Kedves Kollégák és Szülők!

A művészet, a zene segítségével hívunk felfedezőútra mindenkit, hogy felkutassuk, mi lakozik lelkünk mélyén, hogyan működik a bennünket körülölelő világ.

Hiszünk abban, hogy a műalkotások befogadásán keresztül újabb és újabb ismereteket szerzünk a valóságról, de a befogadás hozzásegít bennünket önmagunk jobb megismeréséhez és személyiségünk gazdagításához is.

Bizonyított tény, hogy ha a zene felgyorsul, az emberek szíve is gyorsabban ver. A legtöbb csecsemő is megnyugszik egy altatódalra. A jó zene közvetlenül hat érzelmeinkre, élesíti elménket, fejleszti képzeletünket, felébreszti alkotóerőnket. Kutatások bizonyítják, hogy a zenére való fogékonyság hatással van az agy fejlődésére, és ezzel az egyén más irányú tevékenységekben is sikeresebb lehet. Elsődleges élményforrás továbbra is az éneklés, mert a zene legközvetlenebbül ezen keresztül hatol be a lélek belsejébe.

Az emberiség történetében a legkisebb élményt adó zenei egység a dal. Miért is született?

Az emberek házakat építenek jól zárható ajtókkal, ablakkal, hogy megvédjék magukat a természet viharaitól. A lélek viharai ellen pedig kitalálta a dalt.

„Mielőtt más népeket akarunk megérteni, magunkat kell megértenünk. Semmi sem alkalmasabb erre, mint a népdal. Erre az alapra épülhet olyan zenei műveltség, mely nemzeti, de lelket tár minden nép nagy alkotásainak. Értékmérőt is kap a népdallal, aki e századok csiszolta tökéletességhez méri, amit hall: nem tévesztik meg többé hamis bálványok...” (Kodály Zoltán)

Olyan zeneműveket választottunk ki számotokra, melyekkel természetes élethelyzeteket élhettek át, olyan élethelyzeteket fogalmaznak meg, melyekben megtalálhatjátok önmagatokat. Keressétek a zeneművek megszületésének motivációit és számotokra fontos üzeneteit!

Az ismételt népdalokat a tankönyv végén találjátok, mint a csillaggal jelölt kifejezések értelmezéseit is (113–117. oldal).

A tanár megismertetheti diákjaival kedvenc dalait is, de figyelmet kell fordítani a zenei rétegműfajok napjainkban folyamatosan változó jelenségeire is. Ezek sajátos értékrendet képviselnek, társadalmi szerepek szerint formálódnak. A kialakult évezredes értékrendhez képest gyakran változó normák miatt a tanár csak naprakész ismerettel tudja az izlésformálás eszközeként alkalmazni. Ezt a tanár a rendelkezésére álló szabad órásvárában teheti meg.

A népdalokat tetszés szerinti sorrendben lehet tanítani, akár szétosztva a zenetörténeti korszakok között is.

Az **így jelölt** dalok ismétlődő dalok, amelyek kottái a *Függelékben* találhatóak.

Kívánok izgalmas felfedezőutat!

Himnusz

Andante religioso $\text{♩} = 60$

Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc verse

S
A

p

Is - ten, áldd meg a ma-gyart Jó kedv-vel, bő - ség - gel,

T
B

p

Nyújts fe - lé - je vé - dő kart, Ha küzd el - len - ség - gel,

mf , *f*

Bal - sors a - kit ré - gen tép, Hozz - rá vig esz - ten - dőt:

mf , *f*

ff ,

Meg - bűn - höd - te már e nép a múl - tat sjö - ven - dőt!

ff

1844 márciusában Bartay Endre (1799–1854), a Nemzeti Színház igazgatója, a reformkori magyar művelődés jeles egyénisége pályázatot tett közzé Kölcsey Ferenc *Himnusz* című versének megzenésítésére. A beküldési határidő 1844. május 1-je volt. A pályázatra 13 pályamű érkezett. A bírálóbizottság 1844. június 15-én meghozta döntését, mely szerint *Erkel Ferenc* nyerte meg a pályázatot. Ezen a napon vált tehát Erkel *kompozíciója* egyhangú döntéssel a *magyar nép énekelt himnuszává*.

A zeneszerző a vers 8 versszakából egyetlen strófát használt fel, de mégsem érezzük hiányosnak, mert Erkel zeneileg egyetlen versszakba tudta sűríteni a költemény teljes mondanivalóját. Alkotásában az európai és a magyar zenei hagyományok szintézisére törekedett.

Himnuszunkat a nemzeti függetlenség és önállóság jelképének tekintjük.

A Himnusz motívumai megjelennek Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály szerzeményeiben, Erkel Ferenc *Dózsa György* című operájában, Dohnányi Ernő *Ünnepi nyitány* című zeneművében, illetve Bartók Béla *Kossuth* című szimfonikus költeményében is.

The image shows a handwritten musical score for the Hungarian National Anthem. The title is "Himnusz." and the tempo/mood is "Andante religioso." The score is written in G major (one sharp) and 4/4 time, featuring a treble and bass clef. The lyrics are in Hungarian and Latin: "Isten, Isten, Isten, meg a magyart jó kezevel bélyegezted; nyújtsd fel a jevedő kart, ha kizd ellen segged; Isten sors a hit re, jén tep, az - nájig a tenet; meg sim hód te már e nép a multat, jó ven et." The score is signed "Erkel Ferenc" at the bottom right.

🎵 A Himnusz kottája, Erkel Ferenc kézirata

Himnusz

Andante religioso ♩ = 60

Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc verse

I. *p*

Is - ten, áldd meg a ma-gyart Jó kedv-vel, bő - ség - gel,

II. *p*

Is - ten, áldd meg a ma-gyart Jó kedv-vel, bő - ség - gel,

III. *p*

Nyújts fe - lé - je vé - dő kart, Ha küzd el - len - ség - gel,

Nyújts fe - lé - je vé - dő kart, Ha küzd el - len - ség - gel,

mf Bal - sors a - kit ré - gen tép, Hozz - rá víg esz - ten - dőt,

mf Bal - sors a - kit ré - gen tép, Hozz - rá víg esz - ten - dőt,

mf *f*

ff
Meg - bűn-höd - te már e nép a múl - tat sjö - ven - dőt!___

ff
Meg - bűn-höd - te már e nép a múl - tat sjö - ven - dőt!___

ff *p*

Szózat

Andante maestoso

Egressy Béni – Vörösmarty Mihály verse

f *p*
S
A
Ha - zád - nak ren - dü - let - le - nül légy hí - ve___

f *p*
T
B

f
S
ó, ma - gyar! Böl - csöd az s maj - dan sí - rod is, mely á - pol,

f
T
B

s el - ta - kar. A nagy - vi - lá - gon e - kí - vül

nin - csen szá - mod - ra hely. Áld - jon vagy ver -

cresc.

cresc.

jen sors ke - ze, itt él - ned, él - ned, hal - nod kell!

f

f

NÉPDALAINK VILÁGA

A magyar népdal

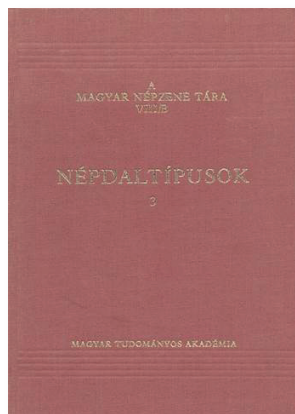
„A magyar népdal az egész magyar lélek tükré, a magyar nyelvvel egyidős: a magyarság történelme során kialakult és az évszázados – évezredes – használatban csiszolódott népzenei hagyomány anyanyelvünkhöz hasonló érték. Benne mindannyian magunkra ismerhetünk, belőle mások is megismerhetnek bennünket” (Kodály Zoltán)

A népdalok a legmélyebb érzelmi tartalmakat tudják kifejezni, akik ezeket éneklik, könnyíteni tudnak lelki terheiken: „Százhangú orgona a magyar népzene, mindenre van hangja a szelíd tréfától a tragédiáig.” (Kodály Zoltán)

Korok, nemzedékek formálták, csiszolták, és csak az maradt meg, ami örök emberi értékeket foglal magába bölcsességgel, élettapasztalattal. Emberi egyéniségünk gazdagodik általuk.

Ezekben a dalokban olyan érzelmek fogalmazódnak meg, amelyeket generációról generációra átélnek és továbbadnak az emberek. Ha más körülmények között is, de ugyanazokat az élethelyzeteket éljük meg, mint évszázadokkal ezelőtt. Fedezzük fel közösen ezeket!

A népzene gyűjtése

 A magyar népzene központi gyűjteménye

A népzene nem írásbeli hagyományozódás, hanem szájhagyomány útján terjed. A hagyományos népi kultúra meghatározó része. Eredete, egyben alkotója is rendszerint ismeretlen.

A népdalok gyűjtésével a XVIII. század végéig senki sem foglalkozott, mert éneklésük mindennapos és természetes volt. A XIX. században elkezdődött a népdalok, népi szövegek feljegyzése, de a tudományos népdalgyűjtés csak a XX. század elején kezdődött. Elsők között volt Vikár Béla, őt követték Bartók Béla, Kodály Zoltán és sokan mások.

A népdalok írásos rögzítésének legfontosabb dokumentuma a *Magyar Népzene Tára* volt évtizedeken keresztül.

Napjainkban az MTA BTK Zenetudományi Intézete foglalkozik a magyar népzene és néptánc hangzó, írásos, képi és tárgyi dokumentumainak kutatásával. Az 1960-as évek óta az archívum a magyar népzene és néptánc központi gyűjteményévé nőtte ki magát, és európai összehasonlításban is kimagasló jelentőségre tett szert. Több mint 150 000 dallami dokumentumot őriznek.

Szeress egyet, s legyen szép

Tavaszi szél

Magyarszová (Kolozs m.), Sebestyén Márta

m

Sze-ress e-gyet, le-gyen szép, Ha szen-vedsz is, le - gyen... mér',
na-na-na - na-na-na na - na-na-na na-na-na-na-na na-na na na-na na
na-na-na - na-na-na na - na-na na na-na-na-na-na na-na na.

Nincs édeesebb, mint a méz,
Ki kit szeret, arra néz,
na-na-na-na-na...

Se nem kicsi, se nem nagy,
Éppen hozzám való vagy,
na-na-na-na-na...

Lám én szőkét szeretek,
ha ránézek, nevetek,
na-na-na-na-na...

Gyere, rózsám, gyere már,
mer' a szívem téged vár,
na-na-na-na-na...

(A 2–5. versszakokban az írott első sor dallamára kell énekelni az 1., 2. sor szövegét.)

Az úgynevezett énekelt táncszók* alkotják a dalt. Az énekes itt nem kiáltja, hanem intonálja őket. Ez Erdélyben több tájon is szokás. Mivel ezek a táncszószövegek általában kétsorosak, az énekes, ha akarja, hozzá lallázza a hangszeres dallam további részét.

- Énekeljétek együtt a dalt a felvétellel is!
- Szeress egyet, s legyen szép – zenehallgatás
- Nézzetek utána Ámor és Psyché történetének!

Louis Jean Francois Lagrenée:
Amor és Psyché

(1805 előtt, National Museum Stockholm)

Szerелеm, szerелеm

Parlando

Trunk (Moldva), Veress Sándor

Sze-re-lem, sze - re - lem, - Át-ko - zott sze - re - lem -

Mért nem ter-met-tél vót - Min-den - fa te - te - jén?

Minden fa tetején,
Diófa levelén,
Hogy ott szakaszthasson
Minden leány s legény.

Egy jóra, egy szépre,
Egy jóra egy szépre,
Régi szeretőre,
Régi szeretőre.

Mer' én is szakasztottam,
El is szalasztottam,
Én még szakasztanék,
Ha jóra találnék.

Régi szeretőmér'
Mit nem cselekedném,
Tengerből a vizet
Kanállal kimerném.

Tenger fenekébül
Gyöngyszemeket szednék,
Abból a rózsámnak
Gyöngykoszorút kötnék.

Juhász Gyula: Szerelem

Én nem tudom, mi ez, de jó nagyon,
Elrévedezni némely szavadon,
Mint alkonyég felhőjén, mely ragyog
És rajta túl derengő csillagok.

Én nem tudom, mi ez, de jó nagyon,
Fájása édes, hadd fájjon, hagyom.
Ha balgaság, ha tévedés, legyen,
Ha szerelem, bocsásd ezt meg nekem!

Én nem tudom, mi ez, de édes ez,
Egy pillantásod hogyha megkeres,
Mint napsugár ha villan a tetőn,
Holott borongón már az este jön.

Én nem tudom, mi ez, de érzem,
Hogy megszépült megint az életem,
Szavaid selyme szíven símogat,
Mint márciusi szél a sírokat!

Edwin Austin Abbey:
Tisztesség a szerelmem, 1900 körül

Hej, rozmaring, rozmaring

Ej, haj, gyöngyvirág

A tanult dal virágének, a szerelmes dalok egyik fajtája, ahol a fiú a kedvesét virághoz hasonlítja.

(Hollókő) Borsai Ilona

Hej, rezedá, rezedá,
Karcsó a lány dereka,
Ha karcsó is, illeti,
Barna legény szereti.

Három bokor saláta,
Három kislány kapálta,
Nem kell nékem saláta,
Csak az, aki kapálta.

Három bokor ribizli,
Három kislány szömezi,
Nem kell nékem ribizli,
Csak az, aki szezezi.

: Keressétek meg a dalban a részleges kvintváltást!

A természeti képek a népdalok jellemzői, hiszen a parasztember a természetben élte napjait. Dalaiban a virágok, növények, gyümölcsök szimbolikus értelemben, határozott jelentéssel vannak felruházva.

A rozmaring különös jelentőséggel bírt a paraszti életben, hiszen a menyasszonyi koszorú egyik legfontosabb alkotóeleme volt. Lakodalmak alkalmával a legények tűzték a kalapjuk mellé, lányok pedig a mellük fölé.

A rozmaring világos szerelmi szimbólumként szerepel, mint a szerető megszólítása vagy megnevezése: sőt a folytatás is ugyanígy alkalmazza a rezedát, valószínű mindkettő bódító illata okán is. A népdal az énekes lánykörtáncnak, az úgynevezett karikázónak kedvelt dallama.

Hej, rozmaring, rozmaring – zenehallgatás

Ismerjétek fel a tanult népdal 3. sorának dallamából a népdalt, és énekeljétek el!

Körösfői kertek alatt

A bolhási kertek alatt

A tanult dal a Dunántúlról származó, tiszta ötfokú, új stílusú dallam. Jellegzetessége a magyar népzeneben ritka aszimmetrikus ritmus, visszatérő szerkezettel.

Körösfő (Kolozs m.), Bartók Béla

Kö - rös - fő - i ker - tek a-latt Há - rom kis-lány za - bot a-rat.

Sej, haj, za-bot a-rat a lo - vá - nak, Sze-re-tőt ke-res ma - gá - nak.

Mondd meg, babám, vagy üzend meg,
Miért haragudtál rám úgy meg?
Sej, haj, nem üzenem, nem is mondom,
Mert én terád nem haragszom.

Körösfői templom előtt
Háromágú diófa nőtt.
Sej, haj, három ága, hat levele,
Tilos a szeretőm neve.

Megválogatják a legényt,
Mint vásárban a szép edényt,
Sej, haj, az edénynek a mázasát,
A legénynek a szálását.

A népdal d-r-m kezdése és a melizmatikus előadásmód – amikor egy szótagra több hang esik – szintén jellemző a **zsoltártípusú dallamokra**. Népdalaink többsége **szillabikus**, mert minden szóra egy hang esik.

Ebben a dalban is kereshetjük a szimbólumokat. A zab megérett az aratásra, a lány pedig a szerelemre.

A diótermés a termékenység szimbóluma az európai népek körében. Nálunk Luca-napi népszokásokban is mint szerelmi jelkép jelenik meg. A lányok ilyenkor diót kötnek a zsebkendőjük sarkába. Feltörrik, és az ablakon kinézve várják, melyik legény megy el az utcán, mert ő lesz a jövődöbéli.

Találjátok ki a népdalt a hiányosan felírt dallamból, és a füzetben leírva egészítsétek ki!

SZ

De sok eső, de sok sár

Duna-parton

A tanult népdal ereszkedő dallamvonalú, pontos és részleges kvintváltással, a páros és páratlan ütemek váltakozásával. Különleges még, hogy a 2. és 4. sor bővül.

Mezőség (Palatka), Penovatz Antal

De sok e - ső, de sok sár, De sok le - gény meg - csalt már,
(le - ány)

Ha még ez az egy meg - csal, Meg - át - ko - zom, hogy meg - hal.

Ha te tudnád, amit én,
Ki babája vagyok én,
Te is sírnál, nemcsak én,
Keservebben, mint én.

Mindkét fenti dal a szerelmi bánatra vonatkozó megvigasztalódást énekl meg. Ez utóbbi táncnóta, melyre lassú csárdást táncoltak.

Csárdás: a néptáncok újabb rétegéhez tartozó páros tánc.

A fenti szöveggel több népdalt is ismerünk. Az alábbi felvétel is egy variáns.

De sok e - ső, de sok sár, De sok le - gény meg - csalt már,
(le - ány)

Ha még ez az egy meg - csal, Meg - át - ko - zom, hogy meg - hal.

∴ *Be sok eső, be sok sár* – zenehallgatás

Bújosik az árva madár

Jaj, de beteg vagyok

A tanult új stílusú népdal kvintváltó, visszatérő szerkezetű.

Parlando
SZ,

Tiszacsege (Hajdú m.), Balla P.

Buj - do-sik az ár-va ma-dár, E - gyik ág-ról má-sik - ra száll,
Hát az o-lyan ár-va, mint én, Hogy-ne buj-do-kol-na sze - gény.

Milyen madár az a madár,
Ki kertemben szólni jár?
Csak szépen szól, de le nem száll,
Futok utána, meg nem vár.

Kesereg egy árva madár,
Ki ott fenn felleget jár,
Hát az olyan árva, mint én,
Hogyne keseregne szegény.

Várj meg, madár, még megvárnál,
Szíved rejtekébe zárnál,
Mint drága kincset tartanál,
Társadnak megmarasztalnál.

Te kis madár, hogy tudsz élni,
Mikor nem is tudsz beszélni?
Látod, én mennyit beszélek,
Mégis rózsám nélkül élek.

A fenti szöveget Kallós Zoltán gyűjtötte Gyimesben más dallammal, de a vers teljesen ráillik a fenti dallamunkra. Ez gyakori, hogy ugyanazt a verset más dallammal vagy ugyanazt a dallamot más verssel énekeltek, ahogy az élethelyzet megkívánta.

Gyimesi csángó népviselet

Egészítsd ki az alábbi dallamot!

Kodály Zoltán: 333 olvasógyakorlat

317

l s m r d l, s,

A5

Adjátok elő a kétszólamú ritmusgyakorlatot különböző ritmushangszerekkel! Egyik szólam ritmusában már korábban tanult népdalt ismerhetsz fel.

Annyi nékem az irigyem

Nem vagyok én senkinek sem adósa

Erre a táncdallamra az úgynevezett friss csárdást táncolták. Kodály Zoltán a Kállai kettős című művében feldolgozta.

Báta (Tolna m.), Kiss L.

Irigeim sokan vannak,
Mint a kutyák, úgy ugatnak.
Adjunk nekik hát napokat,
Hadd ugassák ki magukat!

De mind elfújja azt a szél.
Kit alá fúj, kit fölfelé,
Kit a babám háza elé!
Kit a babám háza elé!

Erre a dallamra karikázótáncot táncoltak.

Kodály Zoltán a *Bicinia* Hungarica* című gyűjteményébe dolgozott fel egy variánst.

Frissen ♩ = 152

1. Any-nyi né-kém az i - ri - gyem, Mint a fű - szál a nagy ré - tén,
2. A vi - lág - nak i - ri - gye - i, El - a - kar - nak e - mész - te - ni,

1. Any - nyi né - kém az i - ri - gyem,
2. A vi - lág - nak i - ri - gye - i,

Hol fél - vész - nek, hol lë - tész - nek, majd még - ész - nek.
De az ls - ten, a jó ls - ten, nem en - ge - di. (Nd.)

Hol fél-vész-nek, hol lë - tész - nek, Az i - ri - gyek majd még - ész - nek.
El - a - kar - nak e - mész - te - ni, De az ls - ten nem en - ge - di.

- Kodály Zoltán: *Annyi nékem az irigyem – Bicinia Hungarica II.* – zenehallgatás
- Beszélgetsek arról, hogyan viselkedik az irigy ember, mik a jellemző tulajdonságai!

Vígan, vígan

Vígan (Gömör m.), Kodály Zoltán

d'
Ví - gan, ví - gan, víg an - gya - lom, víg ó - rá - ban ter - mett ra - jom,
Min - dig i - lyen víg va - gyok én, víg ó - rá - ban ter - met - tem én.

Népdalt Kodály Zoltán: *Három gömöri népdal* című egyeneműkari művében feldolgozta.

... Kodály Zoltán: *Három gömöri népdal* – zenehallgatás

... Tanuljátok meg a változatot is!

Mátraverebély (Nógrád), Kodály Zoltán

Ví - gan, ví - gan, víg an - gya - lom, víg ó - rá - ban ter - mett ra - jom,
min - dig i - lyen víg va - gyok én, víg ó - rá - ban ter - met - tem én.

Ki van borér'? De soká jár! Verd meg, isten, mér' nem jön már?
Még ma egy cseppet sem ittam, bizony majd meghalok szomjan!

Aki dudás akar lenni, Gödöllőre menjen lakni.
Ott vannak a tarka kutyák, abból lesznek a jó dudák.

Felment a kondás a fára, makkot rázott az aljára,
hízzál, kucu, hízzál nagyra, majd jó leszel a lagzimirra.

Az úgynevezett dudánóták jellegzetességét viseli magán a nyolc egyforma negyedből álló dallamsor, nagy ambitusú hangterjedelemmel.

A népköltészeti alkotásokra jellemző, hogy változatokban élnek. Ennek legfőbb oka, hogy szájhagyomány útján terjedtek.

... Találjátok ki dallamot a népdal hiányzó sorára!

Pász - tor - em - ber ví - gan él, Fél vi - lág - gal nem cse - rél,
Pi - pál, sé - tál, fu - ru - lyál, Bil - leg, bal - lag, meg nem áll.

Éljen a barátság

Csínom Palkó

Hadikfalva (Bukovina), Kiss D. L.

The musical score is written on four staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#), with a 'd'' above the first note. The melody consists of quarter and eighth notes. The lyrics are written below the notes. The first line of lyrics is 'Ez a po - hár buj - do - sik, él - jen a ba - rát - ság!'. The second line is 'Kéz - ről kéz - re a - da - tik, él - jen a ba - rát - ság!'. The third line is 'Él - jen, él - jen, él - jen az él - jen, él - jen, él - jen az,'. The fourth line is 'él - jen a ba - rát - ság!'.

Ez a po - hár buj - do - sik, él - jen a ba - rát - ság!

Kéz - ről kéz - re a - da - tik, él - jen a ba - rát - ság!

Él - jen, él - jen, él - jen az él - jen, él - jen, él - jen az,

él - jen a ba - rát - ság!

(Az ivó) Nosza, pajtás, tölts innom, éljen a barátság! – Feljebb töltsed poharam, éljen a barátság! **Refr.**

(A többiek) Nosza, pajtás, fogd meg hát, éljen a barátság! – (Koccintanak) Éljen, éljen, éljen az igazi barátság! **Refr.**

(Az ivó) Ezt a pohárt kiiszom, éljen a barátság, – mind egy cseppig megiszom, éljen a barátság! **Refr.**

(Az ivó) S az én torkom nem rozsdás, éljen a barátság, – megihatja úgy, mint más, éljen a barátság! **Refr.**

(A többiek) Nosza, pajtás, tedd le már, éljen a barátság, – nosza pajtás, ereszd már, éljen a barátság! **Refr.**

Hát te hangász, mit hallgatsz? Húzd el a verbunkkal, – hogy vígan mulathassunk, szíves barátsággal. – **Refr.** Húzd rá, húzd rá szaporán, menjen ki-ki a során, járjuk el a táncot!

Ereszkedő, hétfokú dúr dallam. Ez a típus már a késő középkorban népszerű volt Európában.

Beszélgessetek az alábbi Márai Sándor-idézetről!

„Nincs semmi az életben, ami kárpótolni tud egy barátságért.”

Egészítsétek ki az ismert népdal szövegét szóban, és énekeljétek el!

_____ jól _____ szekeret,

_____ böködi a _____

Mennél _____ tenyered.

Annál _____ ?

Köszöntő

Szék (Szolnok-Doboka m.), Lajtha László

Sok Zsu-zsán - na - na-po - kat ví - gan el - ér - hess,
 Nap - ja - i - dat szám - lál - ni, ne lé - gyen ter - hes.
 Az ég har - mat - ja szí - ve - det ú - jít - sa.
 Ál - dá - sok ár - ja há - zad el - bo - rít - sa!

Tenéked minden öröm hőtíg adassék,
 Amellett semmi bánat ne barátokozzék!
 Légyen éltednek virágja mind kinyílt,
 Szíved ne szenvedjen semmi sebes nyílt.

Véglen az eget várát nyilván szemlélhesd,
 Ott aztán az életet jobbal cserélhesd,
 Az Úr a boldog életben részt adjon,
 A szentek serege körébe fogadjon, fogadjon.

: Sok születésnapokat vígan elérhess – zenehallgatás

Most érkezünk ez helyre

Erdőszentgyörgy (Maros-Torda m.), Vikár Béla

Most ér - kez - tünk ez hely - re, most ér - kez - tünk ez hely - re,
 a ver - se - met, é - ne - ke - met mon-dom ked - vem - re.

Áldás szálljon ez házra,
 ez háznak gazdjára,
 mi eljöttünk virasztani
 vigasságára.

Máskor is elvirasszuk,
 áldását rá áraszuk,
 úgy itt mennyben, szent seregben
 megboldogítsuk.

Paradicsom mezejibe

Pásztorok, pásztorok örvendezve; Ma van húsvét napja

Hadikfalva (Bukovina), Manga J.

d'

Pa - ra - di-csom me - ze - ji - be a - rany-sző-nyeg le - te - rit - ve,
 a - zon van egy ren - gő böl - cső ab - ba' fek - szik az Úr Jé - zus.

Jobb kezibe aranyalma,
 bal kezibe aranyvessző,
 megzúgintá a vesszejét,
 zúg az erdő, cseng a mező.

Én nem láték szebb termőfát,
 mint Úr Jézus keresztfáját,
 mert az vérrel virágozik,
 Szentlélekkel gyümölcsözik.

Karácsony előestéjén kisebb gyermekcsapat járt házról házra, az ablak alatt énekkel hirdették az ünnep eljövetelét.

⋮ *Paradicsom mezejibe* – zenehallgatás
 ⋮ *Ma van húsvét napja* – zenehallgatás

Locsolkodás: A legenda szerint vízzel öntözték le a katonák a Jézus feltámadásának híretét vivő asszonyokat. Ezt idézi vissza a húsvéthétfői népszokás.

Üdvözlég, kegyes Szent László király

Kossuth Lajos azt üzenté; Ó, Szent István, dicsértessél

♩ = 96

Huszár Gál énekeskönyve (1574), Eperjesi graduál* (1635–50)

Üd - vöz - légy, ke - gyes Szent Lász - ló ki - rály,
 Ma - gyar - or - szág - nak é - des ol - tal - ma!
 Szent ki - rá - lyok közt drá - ga - lá - tos gyöngy,
 Csil - la - gok kö - zött fé - nyes - sé - ges csil - lag!

Szentháromságnak igaz szolgája,
 Jézus Krisztusnak jó tanítványa,
 Te Szentléleknek tiszta edénye,
 Szűz Máriának választott vitéze.

Mert kiválasztott a Szűz Mária,
 És felmagasztalt sok ajándékkal,
 Hogy te őrizzed s megoltalmazad,
 Néki ajánlott jó Magyarországot.

Testedben ékes, karodban erős,
 Lelkedben fényes, szívedben bátor,
 Igaz ügyeknek gondját viseled,
 A szegényeknek te voltál oltalma.

Dicsérnek téged szent zsolozsmával
 Papok, diákok és városnépek,
 Dicsérnek téged magyarok mondván:
 Üdvözlég mennyben, Szent László királyunk!

: *Himnusz Szent László királyról* – zenehallgatás

☞ Szent László ereklyéit tartalmazó herma – győri bazilika

A nap nyugodni tér

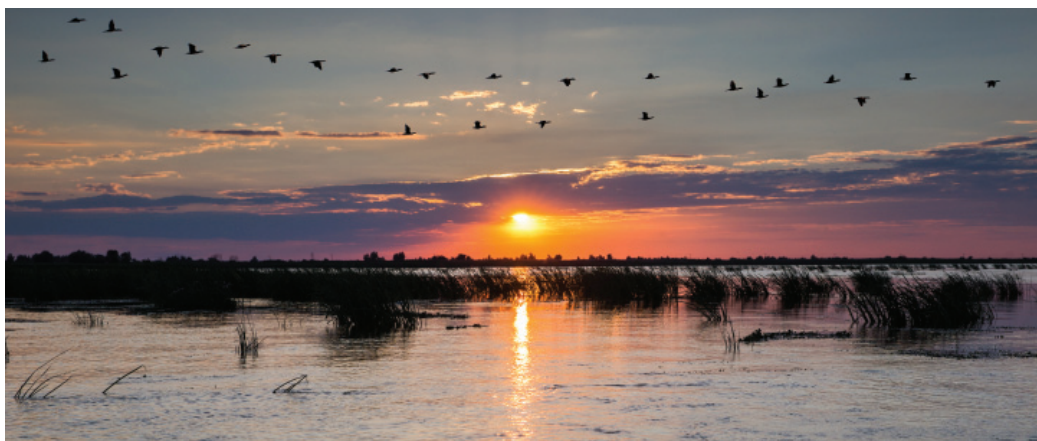
Régi mesékre – ír népdal

$\text{♩} = 96$ német népdal

A nap nyu - god - ni tér, le - száll a
csen - des éj, Már bú - csút mon - dunk.
A tölgy a bérc a - latt oly bú - san
bó - lo - gat, mert el kell vál - nunk.

Míg jó a pirkadat,
És újra kél a nap,
Én ébren várlak.
Ha zeng majd száz madár,
S a selymes pille száll,
Hát újra látlak!

(Rossa Ernő fordítása)

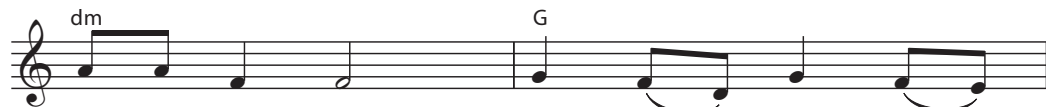

A szeleknek élénk szárnyán

román kolinda* – F. Nagy László szövege

1. A sze - lek - nek é - lénk szár - nyán,
2. Mi - kor az a csil - lag ki - gyúlt

vi - zek fe - lett bát - ran száll - ván,
a töb - bi mind el - hal - vá - nyult,

1. zen - ge - dez - zünk né - ked, szép csil - lag!

2. zen - ge - dez - zünk né - ked, szép csil - lag!

Mikor az a csillag kigyúlt,
a többi mind elhalványult.
Refr.

ZENETÖRTÉNET

A zene születése

Mindenk embernek a lelkében dal van
és a saját lelkét hallja minden dalban.
És akinek szép a lelkében az ének,
az hallja a mások énekét is szépnak.

Babits Mihály: *A második ének* (részlet)

A világ legrégebbi hangszere

A zene története feltehetően egyidős az emberré válás történetével. Életben maradásunkhoz feltétlenül szükség volt kommunikációra, hogy a veszélyt jelezni tudjuk társainknak. Egy rögzült hangmagasság – és a zenei hang – sok információt képes tartalmazni. Néhány hangmagasság, és ez már a dallam, feltehetően megelőzte a szó – mint jel –, a beszéd kialakulását. A dallamok képesek voltak nem csupán a veszély jelzésére, hanem az ismeretlen megidézésére is. Különböző népek fennmaradt, ma is ismert és használt ősi dallamai alapján ez bizonyítottan tekinthető. A néhány hangból álló gyermekdalaink őrzik ennek emlékét. Talán az ötfokúság (pentatónia), amely ősi népzeneink hangkészlete volt, ma is még néhány ázsiai területen megtalálható.

Barlangrajzok

Az ókor zenéje

Rengeteg emlék tanúskodik az ókori kultúrákban a zene fontosságáról és szerepéről. Az ókori görög világban, ahonnan európai kultúránkat eredeztetjük, a zene a mindennapok fontos eleme, sőt a gyermekek oktatásának is már fiatal korban – a testnevelés mellett – alapvető része volt. A zene az általános műveltség részévé vált. Platón és Arisztotelész több művében elemzi nem csupán az emberre, hanem a társadalomra való hatását, sőt szabályozni is igyekeznek a zene használatát.

A zene a költészet része volt. A költészet pedig múzsai műfaj, ihletői a múzsák, az istenek. *Magad is megbánod majd, ha megölted a lantost, lelkembe az isten mindenféle dal ösvényét ültette* – írja Homérosz. A zene része, sőt alkotóeleme a szertartásoknak, a drámák előadásának és az olimpiai játékoknak. A görögök hangszerei húros, pengetős hangszerek, pl. a lyra*, a kythara*, valamint fúvósok, pl. a kétágú síp, az aulosz* vagy a pánsíp. Ezek sok-sok vázafestményen láthatók.

A költészet, így a zene tisztító hatását (katarzisz) is ők ismerték fel. Európai zeneelméletünk az ókori görög világban eredezik. Rendezik, elnevezik a hangsorokat (hangkészleteket), például dór – komoly, jellemesé tevő; lyd, lágy, puha; fríg, harci tettekre buzdít; stb. Ezen elnevezések ma is használatosak, görög törzsek nevei voltak.

☞ Görög vázafestmény részlete

Szeikilosz sírverse (görög, i. e. I. sz.)

Néhány görög dallamot sikerült rekonstruálni. Például Szeikilosz sírverse, Apollon Naphimuszsa a legrégebbi zenemű, mely teljes egészében fennmaradt. Ókori görög notációval* vésték fel egy sírkőre.

Mai kottával rekonstruálva:

„Amíg élsz, derűsen élj,
búnak szíved ne add soha.
Rövid az élet, nem tart soká.
Eljön az óra, és itt van a vég.”
(Devecseri Gábor)

☞ Szeikilosz sírverse – zenehallgatás

☞ Szeikilosz sírversének sírköve

A középkor zenéje

☞ Középkori hangszerábrázolás (dob és furulya) középkori bizarr hangszerábrázolások

Ha a középkorról beszélünk, általában gazdag ismereteink lehetnek. Állnak előttünk épületek, képek, szobrok, régi városközpontok, de a középkor zenéjét többnyire csak művelői ismerték.

A művészettörténészek ezt a korszakot a Római Birodalom bukását (476) követően Amerika felfedezéséig (1492) jegyzik. Alapvető változások zajlanak le Európában. Megszilárdul az egyház hatalma, és ez a művészetekben erőteljesen megjelenik. Az építészetben előbb a román stílus, majd a gótika jellemző. A festészetben és a szobrászatban a bibliai jeleneteket ábrázolják nagy előszeretettel, hiszen az olvasni nem tudók számára ez jelenti ezek megismerését.

☞ Gótikus katedrális a párizsi Notre-Dame

☞ Giotto di Bondone: Menekülés Egyiptomba, 1311–1320

Egyszólamú zene

Az egyszólamú zene a gregorián, azaz *énekelt ima*. A zenében az egyházi szertartáshoz szükséges énekek kerülnek előtérbe. Évszázadokon keresztül az ún. gregorián ének uralkodik. Egyszólamú, hangszeres kísérettől mentes.

Ezek forrásai a zsidó liturgia zenéje – *a zsoltárok** – és a Bizánc-központú görög egyházi énekek, *a himnuszok**. Egy hasonlat: a földközi-tengeri népek valamilyeni dallamát beöntjük egy hatalmas tölcsébe, és abból egy egyszólamú ének kigyózik: ez a gregorián. Nevét egy pápáról kapta. I. Nagy Szent Gergely rendszerezte, majd rögzítette a dallamokat, melyek gyakorlatilag a XVI. századig változatlanok maradtak. Alapvető műfaj a *gregorián mise*, mely a kialakult szertartás állandó és változó részeinek tételrendjét foglalja magába.

Nagy Szent Gergely diktálja a gregorián éneket

Missa de Angelis – Kyrie

Kyrie eleison, Christe eleison (*Uram, irgalmazz, Krisztus, kegyelmezz*)

XV.–XVI. s.

K Y-ri- e * e- lé- i-son. *iiij.*

Christe * e- lé- i-son. *iiij.*

Ký-ri- e * e- lé- i-son. *ij.*

Ký-ri- e * ** e- lé- i-son.

***p* Cantor/Chorus**
 Ky-ri - - e - - - - - e - - - - - le-i-son.

***mp* Cantor/Chorus**
 Chri-ste - - - - - e - - - - - le-i-son.

***mf* Cantor**
 Ky-ri-e - - - - - e - - - - - le-i-son.

***f* Chorus**
 Ky-ri-e - - - - - e - - - - - le-i-son.

Előadási jellegzetesség a szöveghez alkalmazkodó kötetlen ritmus (amit recitálásnak, kántálásnak, azaz énekbeszédnek nevezünk), és egy szótagra több dallamhang jut. Az ilyen dallamokat **melizmatikusnak*** nevezük.

Splendor paternae gloriae az Esztergomi psalteriumból (1419)

Splen-dor pa - ter - nae glo - ri - ae, De lu - ce lu - cem pro - fe - rens,
 A - tyá - nak fé - nye, fény - su - gár, Nap - ból su - gár - zó nap - vi - lát,

Lux lu - cis et fons lu - mi - nis, Di - es di - em il - lu - mi - nans.
 Fény fé - nye, nap - pal nap - ja vagy: For - rás, hol min - den fény fa - kad.

Igaz Nap, örök fényedet
 Ragyogtasd tündökölve ránk.
 Derítsd érzeink fölé
 A Lélek tiszta sugarát.

Most esdve kérjük jó Atyánk,
 Az örök dicsőség Urát,
 Kegyelme és erők Urát,
 Tisztítsa szennyes bűneink.

Szent Ambrus IV. századi szövege 1–3. versszak

Itt minden szótag egy dallamhanggal társul. Az ilyen éneket **szillabikus**nak nevezzük.

∴ *Splendor paternae gloriae* – zenehallgatás

Kövecses út mellett

Parlando *magyar népdal*

d

Kö - ve - cses út mel - lett Pá - rat - lan ger - li - ce,
 Ki - nek e vi - lá - gón Nem vót___ sze - ren - csé - je.

Elindult az úton,
 Nem tudott elmenni,
 Fele utairól
 Vissza kellett térni.

Én is elindultam,
 S nem tudtam elmenni,
 Fele utaimról
 Vissza kellett térni.

Esik is az eső,
 A lábom is fázik.
 Szép lovam, paripám
 Kert alatt bánkódik.

A hasonló típusú magyar népdalok rokonságot mutatnak a gregorián dallamokkal. A szöveg beszédszerű éneklése, a kis hangterjedelem igazolja a népdal és a gregorián egykori együttélését, egymásra hatását.

∴ Keressetek és énekeljétek olyan népdalokat, amelyekben egy szótagra két vagy három hangot énekelünk (pl. *Tavaszi szél* stb.)!

🔗 Középkori énektanítás

Hangjegyírás

Kottairás ekkor még nem létezett, a sok hajlítással és *melizmával* bíró dallamokat csak a gyakorlatban lehetett megtanulni. Kezdetben a szövegek fölött megjelentek az ún. *neumák**, melyek a dallam irányát mutatták csupán, de a pontos hangmagasságot nem. A mai kottairás alapjait Arezzói Guido teremtette meg a XI. században. Négyvonalas rendszert alakított ki, és ebbe helyezte a kottajeleket. Ekkor a hangok időtartamának, a ritmusnak a jelzése is kezdetleges volt. A mai is használatos modern kottairás csak a XVII. században vált általánossá. Guido Szent János tiszteletére írott dallamának minden sora egy hanggal feljebb kezdődik, és ennek szótagjaiból alakult ki a mai szolmizáció.

 Gregorián ének lejegyzése középkori kódexben*

Ut queant laxis

Ut que - ant la - xis Re - so - na - re fib - ris

Mi - ra ge - sto - rum Fa - mu - li tu - o - rum

Sol - ve - pol - lu - ti La - bi - i re - a - tum,

San - cte Jo - an - nes.

A dallam sorkezdő szótagjaiból alakult ki a szolmizáció.

∴ Vizsgáljátok meg a hangközöket az alábbi példában!

Organum

(9–10. század)

S.
A. Tu Pat-ris sempiternus es fi-li-us. Tu ad liberandum susceptu-rus ho-mi-nem,
T.
B.

S.
A. non ho-ru-is-ti Vir-gi-nis u-te-rum.
T.
B.

Később született meg a kontrapunktika (punct contra punctus). Kitalálták, hogy lehet az eredeti szent dallam mellé, azzal egy időben ugyanolyan szép dallamot illeszteni. Ebből a korból származik a *kánon* is. A szó jelentése: zsinórmérték. Ez a dallam és a ritmus szigorú *imitációját* – utánzását – jelenti. Az egymás után belépő szólamok helyét, idejét számokkal jelölték.

John of Fornsete: Nyárkánon

♩ = 90 angol, XIII. század – Vaskó Andor verse

1. 2. 3.

Künn a fá-kon új-ra szól_a víg ka-kukk-ma-dár. Nap-su-gár-ban ú-szik min-den,
4.
száll az il-lat-ár. Nyár van, nyár. Röp-ke lep-ke száll vi-rág-ra,
züm-mög száz bo-gár. Lom-bos á-gon csó-kot vált az if-jú ger-le-pár,
nyár van, nyár van, ka-kukk szól már a fák közt: „Ka-kukk, de szép a nyár!”

A XIV. században az egyház elveszítette abszolút hatalmát, elkezdődött a művészetek világsodása. Az új művészet az ún. „ars nova” elsősorban Itáliában, Franciaországban terjedt el. Az alkotók kiléptek a névtelenség homályából. Giotto (1267–1337) a festészetben, Dante (1265–1321) és Boccaccio (1313–1375) az irodalomban a korai reneszánsz kezdetét jelenti.

Jertek, jertek, nosza járjunk táncot

francia kánon, XIII. sz. – Höger Mária verse

1. 2. 3. 4.

SZ

Jer - tek, jer - tek, no - sza, jár - junk tán - cot,

Szól - jon ví - gan ö - röm - é - ne - künk!

A reneszánsz zenéje (kb. 1450–1600)

Botticelli (1445–1510): Tavasz – festmény

William Byrd (1543–1623): Tavasz-kánon

Andantino

1. 2. 3.

Jöjj már, hív a rét fü - ve, má - jus szó - lit, mond - junk
dalt. Egy szen - de kis őz ug - rál, az er - dőn szél__ só -
hajt. A har - kály szün - te - len ki - pi - kopp - ja szól, ez így__ van jól!

(Raics István)

A szó a francia *renaissance* – újjászületés szóból származik. A korszak valóban az európai művészet és gondolkodás újjászületését jelentette. A középkor uralkodóan vallásos szemlélete után megjelennek a világi művészetek minden területen. Például az irodalomban Dante, Petrarca, Tasso, akik anyanyelven írnak az eddig hivatalos latin helyett, a képzőművészetben pedig Leonardo da Vinci és Michelangelo. A zene szerepe hatalmasra növekedett e korban. Kórusok alakultak – kicsik voltak, 8-10 fő –, és ekkor a kórusművészet aranykora. Az „*a capella*” (kíséret nélküli) stílus volt uralkodó. A hangszerek száma és elterjedése is jellemző, így a vonós, fúvós, billentyűs hangszerek mellett megnövekedett az orgona szerepe. A lant elterjedése sokoldalúsága miatt vált hasznossá.

A kor jellegzetes zenei műfajai

Természetesen központi műfaj maradt a **mise**, amely a katolikus szertartás állandó részeit jelentette: **Kyrie** – *Uram, irgalmazz*, **Glória** in excelsis Deo – *Dicsőség a magasságban Istennek*, **Credo** in unum deum – *Hiszek az egy Istenben*, **Sanctus** – *Szent vagy*, **Agnus dei** – *Isten báránya*. Ez máig végigíveli a zenetörténetet. Témái leggyakrabban a tenor szólamban jelennek meg (*cantus firmus* – meghatározott dallam módján), ám idézhetnek világi dallamot is. Az egyik legnépszerűbb ilyen *chanson* a „*L’homme armé*” dallam, melyre sok szerző komponált misét.

Rabló jő...

L’homme arme francia chanson, XV. század – Lukin László szövege

Ló - ra, ló - ra, rab - ló jő! Rab - ló jő!

Hal - lom, hit - vány rab - ló jő! Fine

Fegy - ver - rel jő! Át - ki - ált a bás - tya - ő:

„Váll - ra pus - ka, kéz - be tör, a

pán - cél - ru - hát húzd!” Da Capo al Fine

🔗 Vatikáni palota-együttes – építészet

Giovanni Pierluigi da Palestrina: *Jesu Rex admirabilis*

♩ = 60

S.
 Je - su, Rex ad - mi - ra - bi - lis et tri - um - pha - tor no - bi - lis
 Nagy fel - ség, di - a - dal - mas Úr, ó cso - dá - la - tos Jé - zu - sunk!

A.
 Je - su, Rex ad - mi - ra - bi - lis et tri - um - pha - tor no - bi - lis
 Nagy fel - ség, di - a - dal - mas Úr, ó cso - dá - la - tos Jé - zu - sunk!

T.
 Je - su, Rex ad - mi - ra - bi - lis et tri - um - pha - tor no - bi - lis
 Nagy fel - ség, di - a - dal - mas Úr, ó cso - dá - la - tos Jé - zu - sunk!

dul - ce - do in - ef - fa - bi - lis, to - tus de -
 Mily jó vagy, fogy - ha - tat - la - nul, á - hí - tunk

dul - ce - do in - ef - fa - bi - lis, to - tus de - si - de - ra - bi -
 Mily jó vagy, fogy - ha - tat - la - nul, á - hí - tunk mond - ha - tat - la -

dul - ce - do in - ef - fa - bi - lis, to - tus de - si - de - ra - bi -
 Mily jó vagy, fogy - ha - tat - la - nul, á - hí - tunk mond - ha - tat - la -

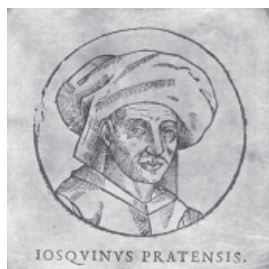
si - de - ra - bi - lis, to - tus de - si - de - ra - bi - lis.
 mond - ha - tat - la - nul, á - hí - tunk mond - ha - tat - la - nul.

lis, to - tus de - si - de - ra - bi - lis.
 nul, á - hí - tunk mond - ha - tat - la - nul.

lis, to - tus de - si - de - ra - bi - lis.
 nul, á - hí - tunk mond - ha - tat - la - nul.

(Kerényi György)

Homofon szerkesztéssel kezdődik, mert a fő dallam alatt a többi alárendelt szerepet játsszik, majd a *totus desiderabilis* szövegrésztől rövid imitációs szakasz következik.

🌀 Josquin des Prez egy korabeli fametszetten

Josquin des Prez (1450–1521)

A Palestrina előtti időszak legnagyobb mestere volt.

Ave Maria

Superius

A - ve _____ Ma - ri - a,

Altus

A - ve _____ Ma - ri - a,

Tenor

A - ve _____ Ma -

Bassus

A - ve _____ Ma - ri - a,

Do - mi-nus te -

na,

Do -

-ti - a ple - - - na,

Gra - ti - a ple - na,

- - - - - cum, Vir -
 - mi-nus te - cum, Vir - go se - re -
 Do - mi-nus te - - - - cum,
 Do - mi-nus te - cum,

- - - - - cum, Vir -
 - mi-nus te - cum, Vir - go se - re -
 Do - mi-nus te - - - - cum,
 Do - mi-nus te - cum,

⋮ Keresd meg, a motettában hol változik a szigorú kánonszerkesztés imitációjá!

Világi énekes műfaj a **madrigál**. Nemzeti nyelvű szöveg és többnyire strófikus szerkezet alkotja. Főbb témái a természet, a szerelem, és gyakran a kor divatos táncainak, dalainak feldolgozása jellemzi. A legnevesebb madrigálszerzők Németalföldön Orlandus Lassus, Olaszföldön Luca Marenzio, Claudio Monteverdi, Angliában John Dowland, William Byrd.

John Dowland (1563–1626)

Legmaradandóbbat a lanttal kísért dal műfajában alkotott, melyekből számos madrigált komponált.

Jer újra! Édes szerelem szólít (Come again, sweet love doth now invite)

G Am G Am7 D7 G
Come a-gain! Sweet love doth now in-vite,

Am G D G Am4 A D
Thy gra-cies that re-fraine, To do me due de-light,

G C Am D Hm Em C D G
To see, to hear, to touch, to kisse, to die,_____

C D G Am Em D7 G
With thee a-gaine in sweet-est sym-pa-ty.

Jer újra, édes szerelem szólítja
Bájjaid, mik tartózkodnak
Gyönyörjussom nyújtani:
Látni, hallani, érinteni, csókolni,
Ismét édes vonzalomban veled halni.

(Villányi G. András)

Ebből a népszerű dalból készült kórusra írt madrigálja.

John Dowland: *Come again* – zenehallgatás

Tanulmányaitok során már hallgatott madrigálok: Josquin des Prez: *A tücsök*,

Clément Janequin: *Madarak éneke*, Hans Leo Hassler: *Gagliarda*, Orlandus Lassus: *Visszhang*

A kor legjelentősebb zeneszerzői

Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525–1594)

Az európai zene történetének egyik legjelentősebb alkotója. Nevét a Róma-közeli szülővárosáról, Palestrináról kapta. Zeneszerzői stílusa stiláris egységével, végtelen kifinomultságával iskolát teremtett, amit Palestrina-stílus néven tanítanak szerte a világon a zenészképzésben. Művei a kíséret nélküli *a cappella* énekkari irodalom csúcspontját képezik. Több mint 600 művet komponált (misét, motettát és madrigált). Kortársai a „Musicae princeps” (a zene fejedelme) megtisztelő címmel illették.

G. P. de Palestrina: *Sicut cervus* (42. zsoltár)

Mint az szép híves patakra
Az szarvas kívánczik,
Lelkem úgy óhajt Uramra,
És hozzá fohászkodik.
Tehozzád, én Istenem,
Szomjúhozik én lelkem,
Vajjon színed eleiben
Mikor jutok, élő Isten?

(részlet – Szenczi Molnár Albert fordítása)

A Zsoltárok könyve a Bibliában az Ószövetség részeként ismert. 150 zsoltárt tartalmaz, melyek verseiből Palestrina számos megzenésítést, motettát komponált.

Figyeld meg, az ún. imitációs technikát, vagyis mikor a szólamok egymás után ugyanazzal a jellegzetes dallammal lépnek be, de a következő szólam belépése után már szabadon formálják a dallamot. Jellemző a belépések kvint és kvart hangközviszonya. Finom szófestést is lehet találni a kottarészletben. A vágyat kifejező „desiderat” szónál gyorsabb mozgású lesz a dallam és emelkedik.

Sicut cervus

S. Si - cut

A. Si - cut cer - vus de - si - de -

T. Si - cut cer - vus de - si - de - rat ad fon - tes a - qua -

B.

cer - vus de - si - de - rat ad fon - tes a - qua -

rat ad fon - tes a - qua - - - rum.

- rum, - - - si - - cut

Si - cut cer - vus de - si - de - rat ad

- rum, a - - - qua - rum.

Si - - cut cer - vus

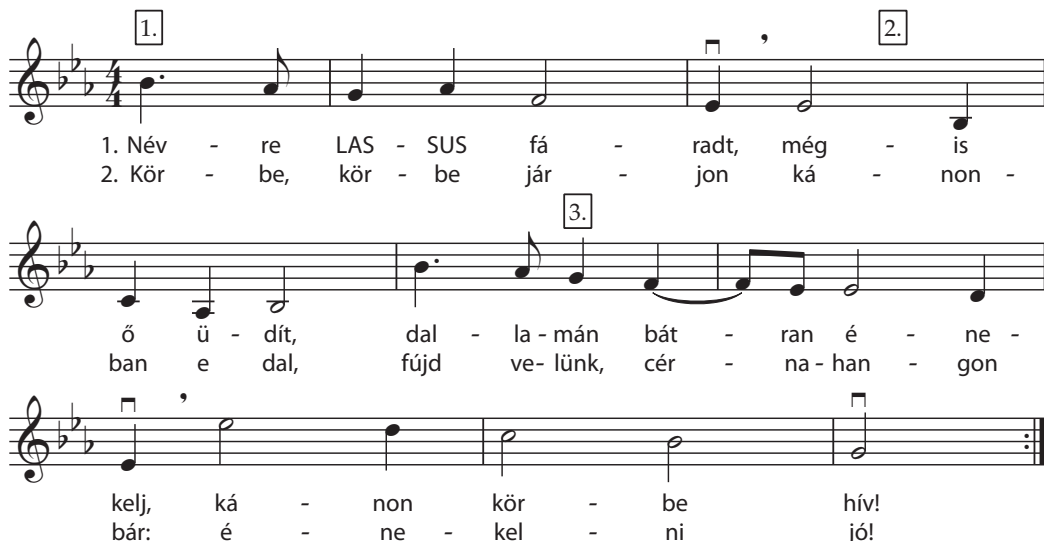
cer - vus de - si - de - rat ad fon - tes a -

fon - tes a - qua - rum, si -

Orlandus Lassus (1532–1594)

A németalföldi születésű zeneszerző a késő reneszánsz egyik legnagyobb mestere. Szülővárosa gyermekkórusában kezdődött zenei pályája. Állítólag rendkívül szép énekhangja miatt többször elrabolták más városok gyermekkórusai számára. Szép énekhangja miatt került Szicíliába, Milánóba, majd Rómában a Szent János-bazilika karmestere lett. 1594-ben XIII. Gergely pápától megkapta az aransarkantyús vitézi rangot. Páratlanul termékeny szerző, több mint 2000 műve maradt fenn. Jelszava: „Ne legyen nap alkotómunka nélkül!”

Névjegy – kánon

1. Né - re LAS - SUS fá - radt, még - is
2. Kör - be, kör - be jár - jon ká - non -

3.
ő ü - dít, dal - la - mán bát - ran é - ne -
ban e dal, fújd ve - lünk, cér - na - han - gon

kelj, ká - non kör - be hív!
bár: é - ne - kel - ni jó!

(Lukin László szövege)

Zsoldoszerenád

Asszonyom, édes úrnőm, halljad e víg dalom,
mert ablakodnál íme dallal panaszkodom,
don don don di-ri-di-ri don don don don.

A vágyam, mint a sólyom elszáll, és véle száll dalom,
és pihenni vágyik hófehér válladon,
don don don...

Ó, kérve kérek, szánd meg felzengő sóhajom,
egy zsoldos katonának kell a szíved nagyon,
don don don...

Bár elmondani néked álmaim nem tudom,
Petrarca lelke száll rám, ha rólad álmodom,
don don don...

És víg a kedvem, ha nincs is otthonom,
mert holnap reggel te vársz, azt jól tudom,
don don don...

(Szabó Miklós fordítása)

Próbáljátok meg kitalálni, mit jelenthetnek a don, don, don részletek a madrigálban!

Orlandus Lassus: *Matona mia cara* – Zsoldosszerenád – zenehallgatás

Con amore ♩ = 96-100

p

S. Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

A. Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

T. Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

B. Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

mf

lom, Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 zon, Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

mf

lom, Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 zon, Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

mf

lom, Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 zon, Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

mf

lom, Asz - szo-nyom, é - des úr - nőm, hall - jad e víg da -
 zon, Ma - to - na mi - a ca - ra, mi fol - le - re can -

S.
lom, mert ab - la - kod - nál, í - me, dal - lal
zon, *Can - tar sot - to fi - ne - stra Lan - tze*

A.
lom, mert ab - la - kod - nál, í - me, dal - lal pa - nasz -
zon, *Can - tar sot - to fi - ne - stra Lan - tze buon com -*

T.
lom, mert ab - la - kod - nál, í - me, dal - lal
zon, *Can - tar sot - to fi - ne - stra Lan - tze*

B.
lom, mert ab - la - kod - nál, í - me, dal - lal pa -
zon, *Can - tar sot - to fi - ne - stra Lan - tze buon*

(lassabban)

pp

pa - nasz - ko - dom. Don don don, di - ri - di - ri, don don don
buon com - pa - gnom. Don don don, di - ri - di - ri, don don don

ko - dom. Don don don, di - ri - di - ri, don don don
pa - gnom. Don don don, di - ri - di - ri, don don don

pa - nasz - ko - dom. Don don don, di - ri - di - ri, don don don don
buon com - pa - gnom. Don don don, di - ri - di - ri, don don don don

nasz - ko - dom. Don don don, di - ri - di - ri, don don
com - pa - gnom. Don don don, di - ri - di - ri, don don

don, don don don, di - ri - di - ri don don don don.
 don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don.

don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don.
 don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don.

don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don don.
 don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don don.

don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don.
 don, don don don, di - ri - di - ri, don don don don.

Salvator noster

XIV. századi magyar kódexből

Sal - va - tor no - ster, di - le - ctis - si - mi,
 Meg - vál - tónk né - künk, ked - ves test - vé - rek,
 ho - di - e na - tus est: gau - de - a - mus.
 e na - pon szü - le - ték: ör - ven - dez - zünk.

A kor (XIII–XIV. század) *világi zenéjét* énekmondók, regösök, igricek megjelenése jellemzi. Ők hangszerekkel kísérték éneküket. Kései utódaik a rezidencális (uralkodói, főnemesi udvarok zenészei) muzsikusok. Az Árpád-ház kihalása utáni királyaink vonzották, így magukkal hozták az akkori Európa zenéjét, muzsikusait. Kialakult az udvari kultúra, mely Mátyás korában éli csúcspontját.

Mátyás király udvarának zenéje

Mátyás reneszánsz és humanista uralkodóként a művészetek, ezen belül a zene nagy patrónusa volt.

Korának legjelesebb hangszerjátékosait, komponistáit igyekezett szerződtetni, és európai színvonalú zeneéletet teremtett palotájában. Segítségére volt ebben felesége, az itáliai származású Beatrix királynő, aki mellesleg kiváló hárfajátékos volt. Kitűnő énekkarát számos korabeli leírás dicséri.

Ince pápa küldötte, Castello püspöke, a római pápa korábbi karigazgatója – ő maga is szakember – így számolt be élményéről:

„Az asztal egyik oldalán Őfelsége és a királyné foglaltak helyet, a másikon az erdélyi István vajda [...] A következő oldalon a kegyelmes Ferdinánd király követe és én ültünk. Ezen a vacsorán sem volt hiány különféle énekekben: olyan énekkara van, hogy annál különbet még nem láttam.”

Andrea Mantegna:
Mátyás király portréja
(Szépművészeti Múzeum)

∴ Mátyás király udvarának zenéje – zenehallgatás

A tragikus mohácsi csata után (1526) az ország három részre szakadt, és megjelentek a vándorköltők és lantosok. Rímeikbe szedett történeteiket énekeltek. Ez az úgynevezett *historiás ének*. Zenéjük gyakran népi elemekből is táplálkozik, „A dallamépítkezésnek valóságos remekeit látjuk magunk előtt.” (Szabolcsi Bence) Körülbelül 40 ilyen dallam maradt ránk. Legjelentősebbek Tinódi Lantos Sebestyén historiás énekei.

Tinódi Lantos Sebestyén (kb. 1505–1556)

Költészete és zenéje nagy hatással volt az őt követő korok magyar zenéjére. Művein keresztül ő lett a század egyik legjelentősebb krónikása, és önálló magyar műzenei stílust teremtett. 1553-ban Ferdinánd király nemesi rangra emelte „az éneklés művészetében és a históriáknak magyar nyelven ritmusokba való ékes foglalásával” szerzett érdemeire hivatkozva. 1554-ben jelent meg Kolozsvárott híres gyűjteménye, a CRONICA. Művészete hatott a kor nagy költőjére, Balassi Bálintra is

Budát, ó Hunnia, az török elrontja

Elemezzétek, hogy a históriás ének mint történelmi kútforrás, hogyan látja el krónikási és lelkesítő szerepét!

Parlando

Bu - dát, ó Hun - ni - a, az tö - rök el - ront - ja,
szép Fe - jér - vá - ro - dat e - gé - szen le - ront - ja.

Odasesz Esztergom, oda Visegrád is,
Oda Veszprém, s oda Nándorfejevár is.

Ott sok nemes urat meg fog zabolázni.
Szép Erdélyországban török fog sétálni.

Az török síp szerint fog Erdély táncolni,
És ő kedve szerint várakat sáncolni.

A mohácsi mezőn Lajos király elvész,
A szép magyar sereg mint virág elvész.

Itt vesznek püspökök és fő-fő személyek,
Ugyan, magyar nemzet, miképp szemléled ezt?

Attila volt régen a világ ostora,
A török éppen lett az magyar ostora.

Sok magyar török vast fog lábán viselni,
Sok török tömlöcnek ajtaját zörgetni.

De mint volt Hunyadi János fia, Mátyás,
Kitől töröknek bezzeg volt aratás.

Miképpen Báthory és nagy Kinizsi Pál,
Dobó, gróf Zrínyivel előttünk, mellénk állt.

Úgy bár országunkat török elfoglalja,
Leszen majd, aki vissza is foglalja.

Vesztett városunkat mind visszafoglalja,
Mind egész Hunniát ismét vigasztalja.

Zenetörténetünk jelentős része népzeneként is tovább él. Ezt bizonyítja, hogy Somogy megyében a fenti dallammal éneklék Kádár István ismert katonaballadáját.

Próbáljátok meg elénekelni az alábbi versszakot a fenti dallammal!

„Szörnyű romlásra készült Pannonia,
kinek, mint tengernek, megáradott habja,
sok búnak, bánatnak körülvette árja,
mert vitézeknek ma esett nagy híja”.

Eger vár viadaljáról való ének

Az *Eger vár viadaljáról való ének* 600 versszakban 4 dallammal mondja el a várostrom hiteles történetét. Gárdonyi Géza nagyban támaszkodott erre a forrásra, mikor megírta az *Egri Csillagokat*.

Sum-má-ját í-rom E-ger vá-rá-nak, Meg-szál-lá-sá-nak, vi-a-dal-já-nak,
Szé-gyen-val-lá-sát császár ha-dá-nak, Nagy ví-gas-sá-gát Fer-di-nánd ki-rá-ly-nak.

Az tömlőc-bástyánál Dobó vala,
Ott ő apródját ellőtték vala,
Ő keze, lába sebesült vala,
Ott asszonynepek vitézködnek vala.

Kárt a törökök nagyot vallának,
Az ó-kapura is ostromlának,
Mecskeivel ott mind készen vannak,
Kik miatt kívül sokan elhullának.

Lám, sok köveket vártakra hordnak,
Nagy bátor szívvel ők hajigálnak,
Arany zászlóját Ali basának
Hősök bényerék, igen vigadának.

Ám szégyenükre eltágulának,
Dobjok fakadva elbúsulának,
Sok főnépeket ők siratának,
Magyar vitézek nagy hálát adának.

☞ Bakfark Bálint ábrázolása a Lyonban megjelent első lantoskönyvének címlapján, kétoldalt a lyoni érsek és a Bakfark-család címerével

Bakfark Bálint (1507–1576)

A reneszánsz hangszeres muzsika egyik legkiválóbb képviselője. Főúri udvarokban működött szerte Európában. Lantfantáziái a XVI. századi hangszeres zene legértékesebb részéhez tartoznak. Ő az első jelentős zeneszerzőnk és előadóművésznünk, aki hatással volt az európai zenére. Műveinek nagy részében a reneszánsz kóruspolifónia jeles darabjait írta át lantra. „Bakfark után ne nyúlj a lanthoz” – mondja a szerte Európában elterjedt közmondás.

∴ Nézzetek utána mi a különbség a lant és a gitár között!
Bakfark Bálint: *Lantfantázia IV.* – zenehallgatás

Balassi Bálint (1554–1594)

A magyar nyelvű költészet első európai rangú költője. A kor dallamainak megismeréséhez nagyban hozzájárult, hiszen verseinek többségét ezekre a dalokra írta és „Ad notam” (jelentése: dalamára) jelzéssel látta el őket. A híres Balassi-strófa is énekelt versforma volt.

A *Bocsásd meg, Úristen* kezdetű vers a dallamával együtt a Kájoni-kódexben maradt fenn.

Bo-csásd meg, Úr - is - ten, if - jú - sá-gom - nak vét - két,
sok hi-tet-len - sé - gét, un-dok fer-tel-mes - sé - gét, te-röld el rút - sá - gát,
min-den ál - nok - sá - gát, köny-nyeb-bítssd lel - kem ter - hét.

∞ Balassi Bálint
XVII. századi portréja

A kor hangszeres zenéje

Ennek a kornak az itthoni hangszeres zenéjét elsősorban a magyar táncok képviselik. Ezek többnyire „Ungaresca” (magyaros) néven maradtak fenn.

Apor Lázár tánca

$\text{♩} = 60$
d

A krónikák szerint ebben korban a duda volt az egyik legnépszerűbb hangszer. Az idézett dal-
lamok az úgynevezett hajdútánc-kanásztánc típushoz tartoznak.

..... Nézz utána, hogy az Apor család története, melynek jeles képviselője volt Apor Péter híressé
vált író és Apor Vilmos püspök vértanú, hogyan kapcsolódik össze a haza sorsával!
..... *Apor Lázár tánca* – zenehallgatás

Ungaresca – magyar tánc

dallam 1583-ból – Vargha Károly szövege

d (♩)

É - des ró - zsa - m, szí - vem ked - ve - se, Hal - lod, hív az é - nek.
Csen - gőn - bon - gón szól a víg ze - ne, Hadd tán - col - jak vé - led!

Jöjj, ó jöjj i - de, é - des pá - rom, Nó - tánc hang - ja ma mesz - sze száll - jon,

(♩)

Oly szép így ez az é - let.

Cimbalmunk de vígan pengeti, Búg a bőgő húrja.
Nézd, a másik kedvet ad neki, Cifra sípját fújva.
El nem fárad a táncos lábod, Látom, most csuda szívből járod,
Mindig újra meg újra.

..... Bizonyára felismertétek a tanult régi táncdal dallamát! Idéztétek fel, és énekeljétek el úgy,
..... hogy d-szó, dudabasszust hangoztattok hozzá!
..... Bárdos Lajos: *Régi táncdal* – zenehallgatás

A barokk zenéje (kb. 1600–1750)

Ez a kor a nagy társadalmi átalakulások, a polgári fejlődés időszaka Európában. A reformáció, az ellenreformáció, így a hitviták kora is. A barokk művészetet a túldíszítettség, díszes paloták, templomok, festmények, szobrok és a monumentális hatás jellemzik. Zenéjének stílusjegyei közül kiemelendő, hogy a dallamot basszus szólam (continuo*) alátámasztásával harmóniákkal kísérik, ugyanakkor a reneszánszban kialakult polifonikus szerkesztés is tovább fejlődik. Az úgynevezett teraszos dinamikát használják, mely átmenet nélküli hangerőváltozást jelent. Gyakran alkalmazott zenei eszköz a *szekvencia*, a rövid motívumok különböző hangmagasságban történő ismételtetése. Létrejönnek azok a zenei formák, melyek máig is jelen vannak. Az énekelt műfajok között elsősorban tért hódít az *opera*, az *oratórium* és a *kantáta*. Az operának története van, melyet színpadon eljátszanak, az oratóriumnak is van története, ám csak előadják színpadi játék nélkül. A kantátáknak általában lírai vagy valamilyen alkalomra írott szövege van. Előadói apparátusuk: énekes szólisták, kórus és zenekar.

A hangszeres zenekultúra kialakulása erre korszakra tehető.

A versaillesi-kastély tükörterme

Énekes műfajok

Az **opera** első jelentős mestere az olasz Claudio Monteverdi (1567–1643) volt. Zenéjének óriási drámaiságot, emberi jellemeket megjelenítő hatása van. Nála a zene lett a szöveg „engedelmes szolgálóleánya”. Az 1607-ben írt Orfeo című operáját tekintik a műfaj mérföldkövének.

Velencében nyílt meg az első operaház 1637-ben. Angliában Henry Purcell, Franciaországban Jean-Baptiste Lully, Németországban Georg Friedrich Händel alkották a legismertebb operákat.

⋮ Claudio Monteverdi: *Lasciatemi morire – Arianna panasza* című operából – zenehallgatás

A fájdalom kifejezésének hatásos eszközei az úgynevezett kromatikus lépések (fél hang távolságok egymás után). A részletben keresd meg ezeket az ütemeket!

Arianna kesereg kedvese, Theseus hűtlensége fölött.

*Hagyj meghalni!
Ki vigasztalhatna,
balszerencsémben,
ily gyászos kínok közt?*

Bernini: Apollo és Daphné

Lasciatemi morire

Lento $\text{♩} = 58$ *p dolente**p*

La - scia - te - mi mo - ri - re! La - scia - te - mi mo -

p dolente *p*

f

ri - re! E che vo - le - te ——— che mi con - for - te

mf

*più cresc.**f*

in co-sì du - ra sor - te, in co-sì gran mar - ti - re? La -

p

scia - te - mi mo - ri - re, la - scia - te - mi mo - ri - re!

pp

cresc. assai

pp

∴ G. F. Händel: *Rinaldo* című operájából *Almerina áriája* (*Lascia chio pianga*) – zenehallgatás

Almerina és Rinaldo szerelme nagy viszontagságok között, földöntúli varázserők ellenére tud csak beteljesülni. Almerina fogságba esik, akkor éneklí az alábbi gyönyörű áriáját.

∴ Mit gondoltok, mit jelenthet a dalban a sok szünet?

G. F. Händel: *Csordul a könnyem*

Larghetto

Csor - dul a köny - nyem, oly bús a sor - som,

Rab - sá - gom síny - lem, a szí - vem úgy fáj! Rab - sá - gom

síny - lem, rab - sá - gom síny - lem, a szí - vem úgy

fáj! Csor - dul a köny nyem, oly bús a sor - som,

Rab - sá - gom síny - lem, a szí - vem úgy fáj!

Fine

Ott lenn a föld - ben jó lesz a dol - gom,
 El - mú - lik min - den, mi most úgy fáj,
 El - mú - lik min - den, mi most úgy fáj.

D. C. al Fine

(Lányi Viktor)

Az **oratórium** többtétéles, drámai hatású kompozíció, mely szólóéneket, zenekart és kórust foglalkoztat.

A műfaj egyik legjelentősebb képviselője Georg Friedrich Händel, akinek legismertebb alkotása a *Messias*. Az oratórium híres részlete a *Halleluja*.

G. F. Händel: *Messias*

Allegro

S. Hal - le-lu- ja!
 A. Hal - le-lu- ja!
 T. Hal - le-lu- ja!
 B. Hal - le-lu- ja!

Pno. *f*

Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja!

Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja!

Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja!

Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja! Ha - le - lu - ja!

Az oratóriumban ez a legnagyobb szabású tétel. A keresztény hitnek az elterjedését, a pogány hitetlenek feletti győzelmet hirdeti nagyon hatásos, kifejező eszközökkel.

Használja a homofon szerkesztést a „Halleluja” szó ismételtetésével, fanfárszerű, dicsőítő hatást kelt. A polifónia legmagasabb szintjei is előkerülnek az úgynevezett kontrapunktikus fűga elvek használatával.

... G. F. Händel: *Messias* – Halleluja – zenehallgatás

... Jelezd a zene hallgatása közben, mikor hallasz homofon és mikor polifon zenei anyagot!

... A Messias kottája az Ámen kórus részletével Händel kézírásával

Már nyugosznak a völgyek

koráldallam – Kerényi György verse

m

1. Már nyu-gosz-nak a völ-gyek, az er-dők s min-den föl-dek, már
 2. Ha jó az al-kony-ó-ra térj-tes-tem nyu-go-vó-ra, a
 al-szik a vi-lág. El-szuny-nyad szí-vünk gond-ja, egy-
 mun-ka vé-get ér. De te, óh lel-kem, es-te a
 tit-kos kéz ki-bont-ja az éj-nek csil-lag-sá-to-rát.
 föl-di ter-het vesd le, s légy könnyű, mint a len-ge szél.

Ha jö az alkonyóra térj testem nyugovóra a
 munka véget ért. De te, ó lelkem, este a
 földi terhet vesd le, s légy könnyű, mint a lenge szél.

A passió (szenvedés) az oratóriumok kedvelt formája a barokk korban, mely az **evangéliumok** alapján beszéli el Krisztus szenvedésének történetét. A műfaj első nagy mestere Heinrich Schütz (1585–1672) német zeneszerző volt.

 Peter Paul Rubens: Krisztus levétele a keresztről

Ebben a műfajban Johann Sebastian Bach passiói a legjelentősebbek. Ezek közül is kiemelkedik a Máté evangéliuma nyomán írt Máté-passió.

A passió zenei formái: *recitativók** az evangélista és a történet szereplői énekbeszéddel mesélik el a történetet), *áriák* (nem viszik előre a cselekményt, de bátorítanak, vigaszt nyújtanak és erősítik a hallgatóság érzelmi azonosulását a történethez), *kórustételek: a turbák** (emberek csoportjait szólaltatják meg, akik a történet részei), *korálok** (nem tartoznak közvetlenül a cselekményhez, de érzelmi lecsengését adják az előtte elhangzottaknak). A harmonizált hagyományos koráldalokkal a gyülekezet is bekapcsolódhatott az előadásba.

Korál: protestáns egyházi népének.

Recitativo: énekbeszéddel mesélik el a történetet.

Johann Sebastian Bach: *Máté-passió* – részlet

∴ *Máté-passió* 54., 55. tétel – zenehallgatás

EVANGELISTA (Auf das Fest aber hatte der Landpfleger Gewonheit) recitativo

Evangelist

Organo e Continuo

Volk ei - nen Ge - fan - ge - nen los - zu - ge - ben, wel - chen sie wol - ten.

EVANGÉLISTA: Ünnepenként pedig egy foglyot szokott szabadon bocsátani a helytartó a sokaság kedvéért, akit akarának. Vala pedig akkor egy nevezetes foglyuk, akit Barabásnak hívtak. Mikor azért egybe gyülekezének, mondá nékik Pilátus:

PILÁTUS: Melyiket akarjátok, hogy elbocsássam néktek: Barabást-é, vagy Jézust, akit Krisztusnak hívnak?

EVANGÉLISTA: Mert jól tudja vala, hogy irigységből adák őt kézbe. Amint pedig ő az ítélőszékben ül vala, küldé őhöz a felesége, ezt üzenvén:

PILÁTUS FELESÉGE: Ne avatkozzál amaz igaz ember dolgába, mert sokat szenvedtem ma álmomban őmiatta.

EVANGELISTA: A főpapak és vének pedig reá beszéltek a sokaságot, hogy Barabást kérjék ki, Jézust pedig vesszítsék el. Felelvén pedig a helytartó, mondá nékik:

Pil. Wel - chen wollt ihr un - ter die - sen zwei - en, den

Cnt.

6
5

Ev. Sie spra - chen:

Pil. ich euch soll los - ge - ben?

Cnt.

6 4 #

Coro I. II.

S. Ba - rab - bam!

A. Ba - rab - bam!

T. Ba - rab - bam!

B. Ba - rab - bam!

Cnt. Ba - rab - bam!

S. Ba - rab - bam!

A. Ba - rab - bam!

T. Ba - rab - bam!

B. Ba - rab - bam!

Vc. Ba - rab - bam!

7 1/2
5 1/4

PILÁTUS: kettő közül melyiket akarjátok, hogy elbocsássam néktek?
 EVANGÉLISTA: Azok pedig mondanak:
 A NÉP (turba): Barabást!
 EVANGÉLISTA: Mondá nékik Pilátus:
 PILÁTUS: Mit cselekedjem hát Jézussal, akit Krisztusnak hívnak?
 EVANGÉLISTA: Mindnyájan mondanak:
 KÓRUS (turba): Feszíttessék meg! (*Lass ihn kreuzigen!*)
 KORÁL (kórus): *Mily csodálatos mégis ez a büntetés!
 A jó Pásztor szenved juhaiért!
 Az Úr, az igaz, fizet
 Szolgái bűnéért.*

Soprano
 Wie wun-der - bar - lich ist doch die - se Stra - fe! der

Alto
 Wie wun-der - bar - lich ist doch die - se Stra - fe! der

Tenore
 Wie wun-der - bar - lich ist doch die - se Stra - fe! der

Basso
 Wie wun-der - bar - lich ist doch die - se Stra - fe! der

Organo e Continuo
 6 5   7^b #   —   6   6 5   7^b #

S.
 gu - te Hir - te lei - det für die Scha - fe, die Schuld be - zalt der.

A.
 gu - te Hir - te lei - det für die Scha - fe, die Schuld be - zalt der.

T.
 gu - te Hir - te lei - det für die Scha - fe, die Schuld be - zalt der

B.
 gu - te Hir - te lei - det für die Scha - fe, die Schuld be - zalt der

Cnt.
 8 7   6   6 4 2   5 4 3   6 #   6 5

S. Her - re, der Ge - rech - te, für sei - ne_ Knech - te!

A. Her - re, der Ge - rech - te, für sei - ne Knech - te!

T. Her - re, der_ Ge - rech - te, für sei - ne Knech - te!

B. Her - re, der_ Ge - rech - te, für sei - ne_ Knech - te!

Cnt.

7 5 5 4 2 9 8 # 4 7 6 6 5 4 # #

A részlet az emberiség történetének egyik legfontosabb pillanatát jeleníti meg.

A **kantáta** megnevezés az olasz *cantare* szóból ered, melynek jelentése: énekelni.

Ahogy a passiókat, a kantátákat is korálok, áriák, recitativók, kórustételek alkotják, de rövidebb terjedelemben. Megkülönböztetünk egyházi és világi kantátákat.

J. S. Bach több mint 300 kantátát írt, ez munkásságának legtermékenyebb területe. A legismertebb világi kantátája a *Parasztkantáta*, melynek részletével már találkoztatok.

Hangszerkíséretes lejegyzéssel felidézünk a mű leghíresebb részletét.

A szólók szerepét kórus is átveheti. A kíséretet Bach eredetileg vonósokra és continuóra írta, de a lejegyzés szerint zongora is előadhatja. Amennyiben rendelkezésre állnak vonós hangszerek vagy fuvola, szólaltassátok meg velük is.

J. S. Bach: *Parasztkantáta* – duettkísérettel

$\text{♩} = 96$
d

Weöres Sándor verse

Üdv rád és há-zad né-pé-re, te jó szán-tó-ve-tő, te

Üdv rád és há-zad né-pé-re, te jó szán-tó-ve-tő, te

min-dig szí-ve-sen fo-gadsz, mi-ként a-nyár-i-dó. Ím

min-dig szí-ve-sen fo-gadsz, mi-ként a-nyár-i-dó. Ím

el-jöt-tünk szép lá-nyo-dért, kit vár a vő-le-gény, szí-

el-jöt-tünk szép lá-nyo-dért, kit vár a vő-le-gény, szí-

-vé-ben mint száz ró-zsa-tó, vi-rul a halk re-mény.

-vé-ben mint száz ró-zsa-tó, vi-rul a halk re-mény.

-vé-ben mint száz ró-zsa-tó, vi-rul a halk re-mény.

-vé-ben mint száz ró-zsa-tó, vi-rul a halk re-mény.

Duett: kétszólamú ének

⋮ J. S. Bach: *Paraszkantáta – Mer hahn en neue Oberkeet*
 ⋮ – zenehallgatás

Hangszeres műfajok

Az ismert hangszeres műfajok is a barokk korban születnek meg, mint az egy vagy néhány hangszeren előadandó **szonáta** (sonare – csak hangzani), a stilizált táncokat felvonultató **szvit**, és a vonós szólamokat és különböző hangszercsoportokat megszólaltató **concerto***

A **barokk zenekar** szólamai: első és második hegedű, brácsa, cselló, nagybőgő. Fúvósokat szólisztikus szerepben alkalmaztak: fuvola, oboa, trombita. A zenekaroknak létszámuk miatt irányításra volt szükségük. Ekkor kezdődik a karmester szerepe, aki egy akkordokat is megszólaltatni képes hangszer (csembaló, orgona) mellett ülve irányított. Az ő szerepe volt a folyamatoság (continuo) biztosítása.

A **concerto** az egyik legnépszerűbb műfajként jelenik meg. A szó a concertare – versenyezni kifejezésből önállósodott. Eleinte egy hangszercsoport (általában két hegedű és egy cselló) áll szemben a teljes zenekarral, majd később csupán egy hangszer. E műfaj legismertebb mesterrei az olasz *Arcangelo Corelli*, *Antonio Vivaldi*, *Johann Sebastian Bach*, valamint *Georg Friedrich Händel*.

Antonio Vivaldi (1678–1741) olasz zeneszerző. A concerto műfaja állt művészetének középpontjában, melynek tökéletesítésében keresendő zenetörténeti jelentősége.

A műfaj egyik leghíresebb műve a négy hegedűversenyből álló *Négy évszak* című concertója.

Előadói együttes: vonózenekar, continuo és szóló hegedű.

A szerző négy szonettet írt a műhöz, melyben megadja az egyes tételek programját!

- ..... Hangszereljétek meg a következő oldalon található ütőhangszerekkel a *Tavaszi szonett* első két versszakát! Ahogy olvassátok a verset, illusztráljátok a hangszerekkel vagy más hanghatásokkal! Például a triangulum – madárcsicsergés, édes suttogás – tenyerek összedörzsölése, villám, mennykő – cintányér, dob stb.

 Vonózenekar szólístával

Antonio Vivaldi: *Tavaszi*

Megérkezett az új tavasz, vidáman
köszönti őt az ujjongó madárdal,
s a csermelyek a szellő sóhajában
frissülve futnak, édes suttogással.

Villám és mennykő súlyos gráciával
jelenti be sötét-libériásan,
s hogy elcsitul az égzengés – madárdal
hallik megint, benne zengő varázs van.

Virágos réten sugdosón lehelget
a fű, a lomb, és mély álomba bódul
a kecskepásztor, hű kutyája mellett.

A furulyaszó csendül az álmokon túl,
a tündöklő tavaszban táncra kelnek
a pásztorok s a nimfák csapatostul.

Baranyi Ferenc fordítása

: Antonio Vivaldi: *Négy évszak – Tavasz I.* – zenehallgatás

Allegro

Violino principale

Violin I

Violin II

Viola

Bassi

p

f

Antonio Vivaldi: Tél

Fekete felhőkből jönnek keményen
a szörny-szelek, s szigorúan morognak,
a percek lépte koppanó az éjben,
a végtelen fagy fogakat vacogtat.

Sokan csúszkálnak, olykor földre esnek,
majd – felszökvén – suhannak sima jégen,
míg betörik páncélja a vizeknek.

Vonulását az egykedvű napoknak
tűz mellől nézzük, kint esőverésben
járkál az élet, dermesztő fagyok vad
világában bolyong reszketve, tétlen.

Nagy vaskapuk mögül kitör merészen
Bora, sirokkó, ura vad szeleknek,
ilyen a tél – s mennyi öröm a télben.

Baranyi Ferenc fordítása

- ⋮ Keressétek meg, a vers melyik részéhez illik a zene!
- ⋮ Antonio Vivaldi: *Négy évszak – Tél II.* – zenehallgatás

Largo

mf

tr

tr

tr

tr

A **szvit** műfaja páros és páratlan ütemű stilizált táncok sorozatát jelenti.

A legnépszerűbb táncok közé tartozott a **gavotte**, ami eredetileg francia paraszttánc volt, majd amikor udvari körökben is népszerű lett, kifinomultabbá vált. Páros ütemű, mérsékeltén élénk a tempója. A korabeli leírások szerint „*olyan örömet fejez ki, amely sohasem veszíti el az önkontrollját*”.

A **menüett** a leghíresebb francia udvari tánc, de eredetileg népi társastáncmű. Páratlan ütemű, kicsi lépések jellemzik. Kezdetben élénk tánc volt, de az öregedő XIV. Lajos elrendelte: játsszák a menüetteket lassabban, mivel számára túl megerőltető volt a gyors táncmű. A Nagy Francia Enciklopédia a menüett karakterét „*mértéktartónak és elegánsnak*” írja le.

∴ Hallás után állapítsátok meg, a két részlet közül melyik a páratlan ütemű *menüett*!

∴ Johann Sebastian Bach: *D-dúr szvit Gavotte I. II. és h-moll szvit Menüett* – zenehallgatás

J. S. Bach: D-dúr szvit Gavotte I.

Allegro

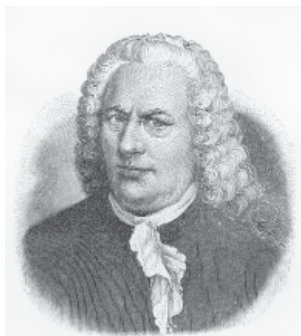

J. S. Bach: H-moll szvit Menüett

$\text{♩} = 108$

Johann Sebastian Bach (Eisenach, 1685 – Lipcse, 1750)

„Nem patakknak (der Bach = patak), tengernek kellene hívní” – mondta róla Beethoven. Bach a barokk kor kétségtelenül legnagyobb, összefoglaló mestere. Az operát kivéve minden műfajban alkotott. Művei mai hangversenyéletünk szerves részét alkotják.

Volt udvari muzsikus, orgonista, majd életének utolsó 25 évében a lipcsei Tamás-templom fő-zeneigazgatói tisztségében alkotott.

Több mint 300 kantátát írt, ebből 224 maradt ránk. A két nagy passió (Jézus szenvedéstörténete) és a h-moll mise a barokk zeneirodalom csúcsát jelentik. Vokális műfajaiban nagy szerepet kap a protestáns népének, a korál.

Vokális: énekelt zene

Hangszeres zenéje is egyedülállóan gazdag, szólóhangszerre írott művei (orgona, csembaló, hegedű, cselló, valamint zenekarra írott darabjai (szvitek, Brandenburgi versenyek, versenyművek) a műfaj csúcsát jelentik.

J. S. Bach korának ünnepe, legkiválóbb orgonaművésze volt. Erre a hangszerre írt darabjai remekművek. Kedvelte a tételpárokban történő komponálást. Ilyenek voltak pl. a *prelúdium* és *fúga*, valamint a *toccata* és *fúga*.

Az egyik legismertebb orgonaműve a d- molla *toccata* és *fúga*. A *toccata* billentyűs hangszerre írt mű, melyben az előadó a virtuozitását mutathatja meg.

A *fúga* a *fugere*, kergetni szóból) imitációra épül, bonyolult, a zenei formák közül a legmagasabb rendű szerkesztés.

 Bach szobra a lipcsei Tamás-templom előtt

J. S. Bach: D-moll toccata és fuga

Adagio ♩ = 60

f

rall.

ff

⋮ Johann Sebastian Bach: D-moll toccata és fuga – zenehallgatás

⋮ Mit gondoltok, miért nevezhetik az orgonát a „hangszerek királynőjének”?

Bach II. Frigyes porosz királynál

– Üdvözlöm, kedves Bach énnám, szívből örvendek, hogy megismerni van szerencsém személyesen is, hírből már régen és nagyon is ismerem – mondta a felséges úr, és mindkét kezét nyújtotta az öreg zenetitan felé.

Bach remegő kézzel fogta meg a királyi jobbot, bókolva hajtotta be öreg térdét, a király keze fölé hajolt és kezét akart csókolni neki – ahogy ez már illik minden alattvalónak, akit kézfogással tüntet ki a felséges úr.

– De hova gondol, kedves barátom? – mondta nagy hangon Frigyes. – Egyik király nem üdvözlöi kézcsokkal a másikat!

– Én király... – hüledezett Bach.

– No igen, kedves Bach! Mert király maga is, méghozzá nagyobb és hatalmasabb, mint én! Magam a muzika királya, én csak a poroszok királya vagyok. Az én birodalmam csak Poroszország, de magáé az egész világ!

(Láng György: A Tamás-templom karnagya)

Georg Friedrich Händel (Halle, 1685 – London, 1759)

A barokk oratórium és opera egyik legjelentősebb képviselője. Halleban született, a jogi egyetem végzése közben kezdte zenei pályafutását, majd Hamburgba szerződött. Sokat utazott, különösen Olaszországba, ahol az olasz zene nagy hatással volt rá. 1711-től Londonban élt. I. György angol király szolgálatában módja volt rá, hogy a legjobb olasz énekeseket és muzsikusokat Londonba szerződtesse. A Queen's Theatre színházban zajos sikereket aratott nagyszabású operáival és oratóriumaival. Hangszeres művei közül kiemelkednek orgonaversenyei, concerto grossói és zenekari szvitjei, pl. a „Vízizene” és a Tűzijáték-szvit.

Egy anekdota szerint Händel azért írta a Vízizenét, hogy kiengesztelje I. György angol királyt, aki előtte, mint hannoveri választófejedelem foglalkoztatta őt. Uralkodója azért neheztelt meg rá, mert egy londoni utazásából nem tért vissza a megengedett időre.

A mű három szvitből áll. A d-dúr szvit Overture (nyitány) tételében visszhangjátékot alkalmaz.

∴ Figyeljétek meg, milyen hangszerek játsszák a visszhangjátékot!

D-dúr szvit 1. tétel 1–15. ütem (partitúrarészlet)

Tromba I

Tromba II

Corno I

Corno II

Tba. I

Tba. II

Cor. I

Cor. II

First system of the musical score. It consists of four staves: Tuba I, Tuba II, Cor I, and Cor II. The key signature is two sharps (F# and C#). The Tuba parts are mostly rests, with some notes in the final measure. The Cor parts have a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes.

Second system of the musical score. It consists of four staves: Tuba I, Tuba II, Cor I, and Cor II. The Tuba I part has a melodic line of eighth notes. The Tuba II part has a similar melodic line. The Cor I part has a few notes, and the Cor II part has a rhythmic pattern of eighth notes.

Third system of the musical score. It consists of four staves: Tuba I, Tuba II, Cor I, and Cor II. The Tuba I and Tuba II parts have a few notes, while the Cor I and Cor II parts have a rhythmic pattern of eighth notes.

- ⋮ Händel: *Vízizene D-dúr szvit 1. tétel* – zenehallgatás
- ⋮ Händel: *F-dúr orgonaverseny 1. tétel* – zenehallgatás

☞ Händel szobra Hallében

Händel és a szerelem

A mester egyszer egy hangversenyről jövet elveszítette a parókáját, de nem vette rögtön észre. Egy fiatal lány ajánlkozott, hogy kisegíti a bajból, mondván, hogy a közelben lakik a papjával, akinek fodrászüzlete van.

Händelnek annyira megtetszett a lány, hogy egyre gyakrabban látogatott a fodrászüzletbe, végül a lánynak ajánlkozta a Messiás egyik példányát. Már ott tartottak, hogy Händel feleségül veszi a lányt, amikor egyszer váratlanul ment be a fodrászüzletbe, ahol a lány éppen egy fiatal tiszt haját hozta rendbe, és közben odaszólt az apjának:

– Papa, hozzá! abból a Händel-kottából néhány lapot, mert elfogyott a hajcsavaróm.

Händel soha többé nem ment a fodrászüzletnek még a tájékára sem!

(Zenei anekdoták, aforizmak, viccek – részlet)

Rokokó (XVIII. század eleje)

A barokk kor utolsó évtizedeiben megjelenik a rokokó, a gálans stílus. Jellemzői: finom dallamosság, egyszerű harmóniak, mindenki számára érthető formák. Első képviselői Bach fiai: Johann Christian Bach, Carl Philipp Emanuel Bach. Dallamosságuk, hangszeres zenéjük megtörte a hagyományos barokk zenei stílust. Egyfajta szembenállást képviselt a barokk szigorával szemben.

☞ Jean-Antoine Watteau: A gitáros

A bécsi klasszicizmus (kb. 1750–1820)

Ez a korszak alapvető változásokat jelent a társadalomban. Bár a főúri rezidenciák* szerepe – mint a művészetek mecénásai – változatlanul fennmarad, de megerősödik a polgári réteg, mely támogatja a kultúrát, új filozófiai gondolkodás indul el, ez a felvilágosodás eszméje. Voltaire, Diderot francia filozófusok nyomán a racionalizmus, a szellem szabadsága meghatározóvá válik az európai művészeti életben is.

A három nagy zeneszerző-óriás, Haydn, Mozart, Beethoven életútja példázza ezt a változást. Míg Haydn 30 évig az Eszterházy hercegek szolgálatában élt és alkotott, Mozart 25 éves korában szakított salzburgi munkaadójával, és Bécsben önállóan élt. (Igaz, fiatalon halt meg, megélhetési problémákkal küszködött, sírját ma sem ismerjük.) Beethoven az első zeneszerző a történelemben, aki szabadon élt, soha senki szolgája, alkalmazottja nem volt. A klasszicizmus idején tért hódítanak a nyilvános hangversenyek, így a zene szélesebb rétegekhez jut el, mint az ezt megelőző korokban.

Az építészet a görög–római hagyományokhoz nyúlt vissza. Kedvelték a letisztult formákat, a tiszta, szigorú arányosságot, és előtérbe került a polgári igények kiszolgálása.

A szobrászatban is az arányok harmóniájára törekedtek, az ókori klasszikus művek mintájára alkottak.

A festők is a formai tökélyre törekedtek, a kontúrok finomságát tartották elsődlegesnek.

Jacques-Louis David (1748–1825):
Napóleon

Pollack Mihály (1773–1855): Magyar Nemzeti Múzeum

Zenei formák és hangszeres műfajok

Azonosság és változás

A természetben a fák évszakonként változnak, de mindig fák maradnak. Az ember is ember marad akkor is, ha kicsi vagy nagy. A megépített házak időtállóak tudnak lenni, de állapotuk változik az idők során. Ezt a rendezőelvet a művészet is előszeretettel alkalmazza.

A korszak zenéjének egyszerű érthetőségét elsősorban formai tisztasága és világossága okozza. Az ismétlés, a visszatérés fontos formaalkotó elem. A témák megfogalmazásában uralkodó **a perióduselv***, melyben az azonosság és változás egysége testesül meg. Ez olyan kéttagúságot jelent, ahol egy előtag létezése feltételezi egy rá vonatkozó utótag jelenlétét. Több változata létezik, ám az alapelv változatlan. Előtag – félzárlat (befejezetlenségérzet); utótag: egész zárlat – (a befejezettség érzete).

L. van Beethoven: *D-dúr hegedűverseny 1. tétel témája*

4 ütem + 4 ütem

Az előtag kérdés, az **utótag válasz**

Mindez leginkább a beszédben alkalmazott kérdezőkre és válaszolókra hasonlítható.

- ⋮ Énekeljétek el úgy, hogy kérdés-feleletre osztjátok az osztályt!
- ⋮ L. van Beethoven: *D-dúr hegedűverseny 1. tétel témája* –
- ⋮ Tudjátok-e a választ erre az ismert dallamra?

Gyakran alkalmazott elv, amikor két periódus szervesen összetartozik, ezt hívják **kéttagú formának**.

L. van Beethoven: *Örömóda* (visszatéréses kéttagú forma)

Lán-golj fel a lel-künk-ben, szép é - gi szik - ra, szent ö-röm!

Térj be hoz-zánk, drá - ga ven-dég, tűn - dö - kölj ránk, fény - ö-zön!

E - gye - sít - sed szel - le - med-del, mit zord er-kölcs szét-sza - kít. Test

- vér lé - szen min-den em - ber, mer - re leng-nek szár - nya-id.

(Jankovich Ferenc)

Az azonosság és változás elvére épül a **variáció**. Úgy is mondhatnánk, hogy ugyanaz, de más-képp.

A variációs elvet a természettől tanultuk. Az ember is használja saját környezetének alakítására, például nem egyforma házakat építenek. A művészet lételeme is ez. Gondolatok például csak a festészetre, hányféle Madonna-ábrázolás létezik. A népdalokban is megtalálhatjátok a variáció elvét.

☞ Berlinghiero Berlinghieri: Madonna a gyermekkel, 1230 körül

☞ Raffaello Sanzio: Madonna a gyermek Krisztussal és Keresztelő Szent Jánossal

Állapítsátok meg, mi a közös és mi a különbség az alábbi képen látható leveleken! Ezek egymás variációi.

Kerestetek még példákat a természetben és más művészeti ágakban is a variációs elvre (például Madonna-ábrázolások)!

W. A. Mozart: 12 variáció egy francia gyermekdalra (K. V. 265)

Ezt a dalt mi *Hull a pelyhes fehér hó* címen ismerjük.

VI. variáció

- ⋮ Keresd meg a kottakép alapján, hol található a téma a VI. variációban!
- ⋮ W. A. Mozart: 12 zongoravariáció (K. V. 265) – zenehallgatás

Az egyes tételek formavilágában gyakori alapelv az úgynevezett **szonátaforma**. Ez egy háromtagúság. Szakkifejezéssel élve: *bevezetés* (expozíció) – *kidolgozási rész* – *visszatérés* (repríz). Az *expozíció*ban megjelennek a témák: *főtéma* – *melléktéma* – esetleg *zárótéma*. A két első témában az elvárás az ellentétes karakter, valamint a domináns* moduláció, és ez a formarész általában domináns hangnemben ér véget. Nehogy azt gondolja a hallgató, hogy ez a tétel vége.

W. A. Mozart Egy kis éji zene (K. V. 525) című művének első tétele tipikusan ilyen formában íródott.

Allegro

The musical score is written in G major (one sharp) and 4/4 time. It begins with the tempo marking 'Allegro'. The first two staves are marked 'f' (forte). The first staff contains the main theme, starting with a quarter note G, followed by eighth notes A, B, C, D, E, F, G, and a quarter rest. The second staff continues the theme with trills (tr) over the notes G, A, B, C, D, E, F, G. The third and fourth staves are marked 'p' (piano). The third staff introduces a secondary theme with a triplet of eighth notes G, A, B, followed by a quarter note C, a quarter note D, and a quarter rest. The fourth staff continues this theme with a triplet of eighth notes G, A, B, followed by a quarter note C, a quarter note D, and a quarter rest.

Innen egy átvezető zenei anyaggal jutunk el a *melléktémáig*, mely más karakterben szólal meg, mint a *főtéma*.

This musical score shows a transition from the main theme to the secondary theme. It is marked 'p' (piano) and features a triplet of eighth notes G, A, B, followed by a quarter note C, a quarter note D, and a quarter rest.

A tételt a *zárótéma* fejezi be.

This musical score shows the concluding phrase of the first movement. It is marked 'p' (piano) and features a series of trills (tr) over the notes G, A, B, C, D, E, F, G, followed by a quarter note G, a quarter note A, and a quarter rest.

A *kidolgozási részben* nincsenek elvárások: minden szerző úgy variálja, úgy dolgozza fel az eddig hallott témákat, ahogyan azt igényei diktálják. A *visszatérésben* minden téma alaphangnemben szólal meg a befejezettség érzetét keltve. Így tehát a *szonátaforma* három részében az első és a harmadik elvárt, szinte kötelező, míg a *kidolgozási rész* a forma szubjektív eleme.

A **szonáta** mint műfaj is tért hódított. Egy vagy két hangszerre íródott 3 vagy 4 tételű ciklikus mű.

Felépítése:

1. tétel: gyors (szonátaforma)
2. tétel: lassú
3. tétel: menüett
4. tétel: gyors (legtöbbször szonátaforma vagy rondó)

Ehhez a korhoz köthető két fontos zenélési formáció kialakulása, a vonósnégyes és a mai értelemben vett szimfonikus zenekaré.

A **vonósnégyes** mint a legfontosabb kamarazenei műfaj négy vonós hangszer alkotja: két hegedű, mélyhegedű (brácsa), gordonka (cselló). Joseph Haydn alakította ki a műfaj négytételű formáját és emelte a legmagasabb szintre. Mozart és Beethoven is Haydn vonósnégyeseit tekintették mintának.

..... Hallgassátok meg Haydn: C-dúr „Kaiser”, azaz „Császár” vonósnégyesének 2. tételét! A mai német himnusz dallamát ismerhetitek fel benne. A Gott erhalte néven ismert császári himnuszt Haydn 1797-ben komponálta és felhasználta vonósnégyesében.

Haydn: C-dúr „Kaiser”, azaz „Császár” vonósnégyes 2. tétele

Poco adagio, cantabile

First system of a musical score in G major, 4/4 time. It consists of four staves: two treble clefs and two bass clefs. The music features a melodic line in the upper staves and a supporting bass line in the lower staves. A fermata is placed over a note in the second measure of the top staff.

Second system of the musical score. It continues the piece with dynamic markings *fz* and *p* appearing in the lower staves. The notation includes various note values and rests, with a fermata over a note in the second measure of the top staff.

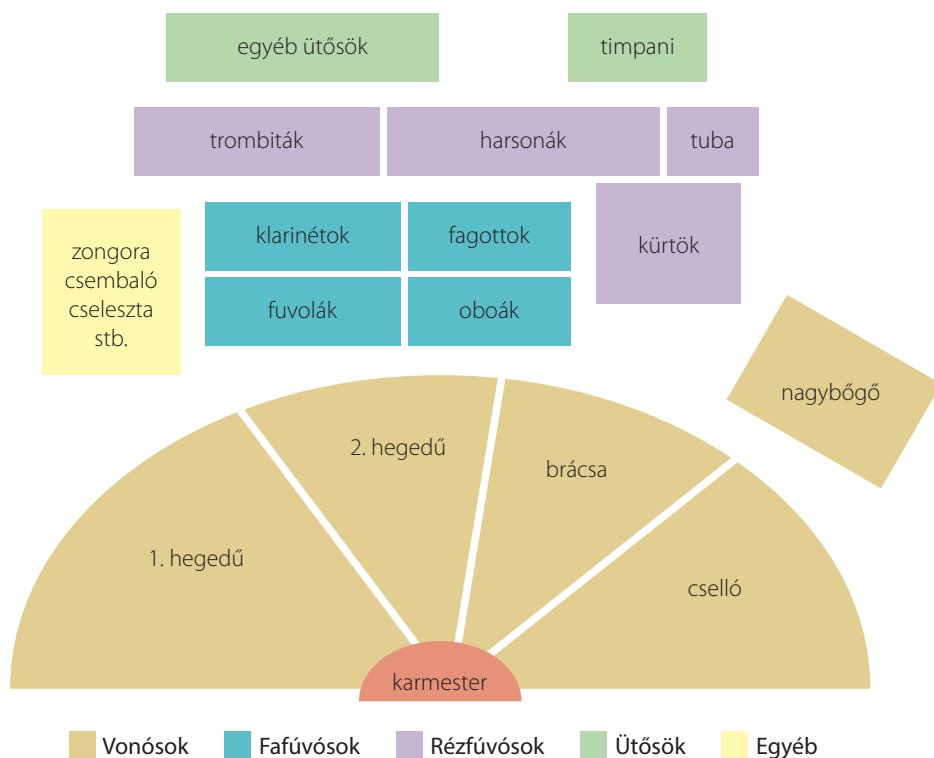
Third system of the musical score, concluding the piece. It maintains the dynamic markings *fz* and *p*. The notation includes various note values and rests, with a fermata over a note in the second measure of the top staff.

Szimfonikus zenekar

Szimfonikus zenekar a mannheimi fejedelemség udvarában alakult ki. Létszáma és hangereje is nagyobb, mint a barokk kor zenekarának. A vonós hangszerek mellett megjelennek a fúvósok. Szerepük eleinte a barokk együttesekben szereplő continuo (cembalo) szólamakkordokkal való helyettesítése. Később szólistikus feladatot is kapnak, hiszen az egyes fúvós hangszerek hangszínével jobban ki lehet emelni az egyes témák karakterét. A rézfúvós és az ütőhangszerek nagyban emelik a zenekar hangerejét és hangszerelési lehetőségeit.

A klasszikus zenekar a következő hangszerekből áll:

1. Vonósok – 1. hegedű, 2. hegedű, brácsa, cselló, nagybőgő
2. Fafúvósok – fuvola, oboa, klarinét, fagott
3. Rézfúvósok – kürt, trombita, harsona, tuba
4. Ütősök – timpani, nagydob, kisdob, cintányér stb.

Szimfónia: görög szó, összhangot, együtthangzást jelent. A szimfónia műfaja a klasszikus korban született meg. Legnagyobb mesterei, J. Haydn 104, W. A. Mozart 45, L. van Beethoven 9 szimfóniát írt. A műfaj négytételes szerkezete is ekkor alakult ki.

L. van Beethoven szimfóniái

A szimfónia műfaja Beethoven művészetében éri el csúcspontját. Megőrzi a szimfonikus forma addigi alapsémáit, de arányaiban, kereteiben, zenei kifejezési eszközeiben túllép rajtuk. A klasszikus szimfónia négy önálló tételből áll, melyek szerkezetükben, karakterükben különböznek egymástól.

1. tétel: Gyors (gyakran lassú bevezetéssel és szonáta formában)
A szimfóniák legfontosabb, legnagyobb gonddal megírt tétele.

∴ L. van Beethoven: V. „Sors”-szimfónia 1. tétel – zenehallgatás

Allegro con brio $\text{♩} = 108$

The image displays a musical score for the first movement of Beethoven's Fifth Symphony, titled "Allegro con brio" with a tempo of 108 beats per minute. The score is written for piano and bass, featuring a 2/4 time signature and a key signature of three flats (B-flat major). The first system shows the piano part with a forte (ff) dynamic and a piano (p) dynamic. The second system continues the piano part with a crescendo (cresc.) and a forte (f) dynamic. The third system shows the bass part with a forte (f) dynamic. Performance markings include "Red." and asterisks (*) under certain notes.

(a zongora átírat részlete)

2. tétel: lassú tétel (általában nyugalmas, lírikus jelleggel)

A III. Eroica (hősi) szimfónia 2. tétele tragikus, gyászzenei hangjával, szuggesztivitásával egyedi hangot üt meg.

Adagio assai ♩ = 80

: L. van Beethoven: III. Eroica szimfónia 2. tétel – zenehallgatás

3. tétel: menüett táncstétel (gyakran ABA visszatérő szerkezettel)

L. van Beethoven I. szimfóniájának 3. tétele ugyan a *Menüett* címet kapja, de a kedélyes társastáncból száguldó karakterdarabot formál. Itt már fellelhetők a későbbi beethoveni scherzók* gyökerei.

Allegro molto vivace ♩ = 108

4. tétel: gyors tétel (mely súlyában, tartalmában általában elmarad az első tétel súlyosabb mondanivalójától)

A IX. szimfónia ebben is rendhagyó, hiszen kórust, szólistákat is foglalkoztat, monumentális formában. A zene átlép az énekelt szó birodalmába, hogy az emberiség vágyát egyértelműen megfogalmazhassa: „*Testvér léssen minden ember*”.

L. van Beethoven: IX. szimfónia (4. tétel) – (részlet)

Soprano

Alto

Tenore

Basso

f Freu - de, schö - ne Göt - ter - fun - ken, Toch - ter

f Freu - de, schö - ne Göt - ter - fun - ken,___ Toch - ter

f Freu - de, schö - ne Göt - ter - fun - ken,___ Toch - ter

f Freu - de, schö - ne Göt - ter - fun - ken,___ Toch - ter

S.

A.

T.

B.

sf aus E - li - si - um, wir bet - re - ten feu - er -

sf aus E - li - si - um, wir bet - re - ten feu - er -

sf aus E - li - si - um, wir bet - re - ten feu - er -

sf aus E - li - si - um, wir bet - re - ten feu - er -

S. *sf*
 trun - ken, Himm - li - sche, dein Hei - lig - thum! Dei - ne

A. *sf*
 trun - ken, Himm - li - sche, dein Hei - lig - thum! Dei - ne

T. *sf*
 trun - ken, Himm - li - sche, dein Hei - lig - thum! Dei - ne

B. *sf*
 trun - ken, Himm - li - sche, dein Hei - lig - thum! Dei - ne

S.
 Zau - ber bin - den___ wie - der, was die - Mo - de

A.
 Zau - ber bin - den___ wie - der, was die - Mo - de

T.
 Zau - ber bin - den___ wie - der, was die - Mo - de

B.
 Zau - ber bin - den___ wie - der, was die - Mo - de

S. *ff*
 streng ge - teilt. Al - le Men - schen wer - den

A. *ff*
 streng ge - teilt. Al - le Men - schen wer - den

T. *ff*
 streng ge - teilt. Al - le Men - schen wer - den

B. *ff*
 streng ge - teilt. Al - le Men - schen wer - den

S. *f*
 Brü - der, wo dein sanf - ter Flü - gel weilt,

A. *f*
 Brü - der, wo dein sanf - ter Flü - gel weilt,

T. *f*
 Brü - der, wo dein sanf - ter Flü - gel weilt,

B. *f*
 Brü - der, wo dein sanf - ter Flü - gel weilt,

A tétel jó példa arra, hogyan születik meg egy fontos eszmét hordozó gondolat. A kezdete olyan, mintha egy nagy embertömeg szólalna meg, aztán valaki kiválik közülük, és igyekszik megfogalmazni valami fontos gondolatot. A tömeg azonban állandóan félbeszakítja, de csak addig, míg ők is elfogadják a *Testvér léssen minden ember* eszméjét.

- ⋮ Kövessétek végig a zenében ezt a folyamatot!
- ⋮ L. van Beethoven: *IX. szimfónia* 4. tétel – zenehallgatás

Versenymű (concerto): a barokk zenéből ismert műfaj. Az elnevezés a szólóhangszer és a zenekar viszonyára utal. Legtöbbször zongora és hegedű játszik szólószerepet. Mozart és Beethoven emelték a legmagasabb szintre ezt a műfajt!

Az egyén és a közösség viszonyát jól példázzák a versenyművek. Az ember természetes igénye a közösségi lét, de ugyanakkor önálló személyiség is saját érdekekkel, célokkal. A kettő összhangjára kell törekedni.

A versenymű általában három tételből áll.

1. Gyors (szonátaforma)
2. Lassú
3. Gyors (rondó)

W. A. Mozart C-dúr zongoraversenyének 2. tételéből. (K. V. 467) gyengédség és szeretet árad, mint az idézett költeményből is.

József Attila: *Áldalak búval, vigalommal*

Áldalak búval, vigalommal
féltelek szeretnivalómmal,
őrizlek kérő tenyerekkel:
búzaföldekkkel, fellegekkel.

Mindegy szeretsz-e, nem szeretsz-e,
szívemhez szívvel keveredsz-e, –
látlak, hallak és énekellek,
Istennek tégedet felellek.

Topogásod muzsikás romlás,
falam ellened örök omlás,
dűledék-árnyán ringatózom,
leheletedbe burkolózom.

Hajnalban nyújtózik az erdő,
ezer ölelő karja megnő,
az égről a fényt leszakítja,
szerelmes szívére borítja.

Andante

Énekes műfajok

A **dal** műfajában leggyakrabban könnyen előadható, strófikus dalok születtek, amely azt jelentette, hogy minden versszakot ugyanarra a dallamra énekeltek, mint a népdalok esetében. Haydn, Mozart, Beethoven is számtalan ilyen dalt komponált. Korábban már tanultátok: L. van Beethoven: *A mormotás fiú dala*, J. Haydn: *Falusi jókedv*, W. A. Mozart: *Vágyódás a tavasz után, Urian föld körüli utazása*.

A **klasszikus opera** műfajában Mozart alkotott maradandót. Olyan remekműveket hagyott az utókorra, mint a *Szöktetés a szerájból*, *Figaró házassága*, *Don Giovanni*, *Varázsfuvola*, *Così fan tutte*.

∴ Korábbi tanulmányaitok során már hallgattátok a *Varázsfuvolát* és a *Figaró házassága* nyitányt! – zenehallgatás

A XVII. században keletkezett operák tragikus történeteket dolgoztak fel, ezeket az opera seria, azaz komoly opera névvel illeték. Az opera buffa, azaz vígopera a XVIII. században indult hódító útjára. Mozart is ennek az irányzatnak a képviselője. Beethoven egyetlen operája, a *Fidelio*, már továbblép a XVIII. századi német opera irányába.

Mozart Don Giovanni (K. V. 527) című művét az „operák operájának” nevezik. Talán a legismertebb és legtöbbet játszott mű az operairodalomban. A főhős Don Giovanni a vágy és a csábítás korlátait nem ismerő, határokat feszegető személyiség, aki a nőket eszköznek tekinti birtoklási céljai eléréséhez.

Az idézett jelenetben éppen Masetto és Zerlina esküvőjét tartják. A gátlástalan lovag Zerlinát, a parasztlányt igyekszik elcsábítani, akit elbűvöl az udvarlója nyájas modora, és persze címe, vagyona. A vége természetesen csalódás lesz.

W. A. Mozart: *Don Giovanni* (9. jelenet)

Don Giovanni: Most végre egyedül! Édes szép Zerlinám, nos mit szólsz ehhez? Ugyebár te is örülsz, hogy nincs itt Masetto?

Zerlina: Uram, ő az én vőlegényem!...

Don Giovanni: Mit? Hogy ő? Azt hiszed-e te, kislány, hogy olyan úr, mint én, azt végig tudja nézni, hogy egy ilyen gyönyörű kis rózsát, ily bájos ifjú arcot egy fajankó-fickó csókja érjen?

Zerlina: De uram, szavamat adtam, hogy hozzá fogok menni!

Don Giovanni: Ez az esztelen szó ez semmis! Hiszen úgyse illesz ily alsórangú sorba, más a te sorsod, finom termeted hódításra termett. Ez a gyönyörű vállad és ez a gyengéd rózsaszínű arcod olyan, mint feslő bimbó, megigéz engem!

Zerlina: Ó, de ha félek!

Don Giovanni: Mitől félsz, drágám?

Zerlina: Én félek, hátha csak hiteget, ha szép is úri sorsban élni, a nagyurak szívében ritka érzés a hűség.

Don Giovanni: Irigy szóbeszéd, semmi sincs igaz ebben, az, aki lelkiileg úr, soha nem lesz hűtelen. De mit beszéljünk annyit, ha tetszem neked, nyomban elveszlek én.

Zerlina: Elvesz?

Don Giovanni: Ahogy illik. A palotám nincs messze, ott lakom én. Ó jöjj el oda, kincsem, s ott légy a párom!

No.7 Duetto „La ci darem la mano”

Don Giovanni: Oly csodavár több nincsen, ott leszel majd enyém. Jöjj oda, édes kincsem, ó várhatsz-e még!

Zerlina: Már mennék, mégse mennék, a szívem úgy dobog. Ott boldog úgyse lennék, a szívem úgy dobog, mert fáj a bűnös csók.

Don Giovanni: Csókokat égve várom!

Zerlina: Már várja azt a párom.

Don Giovanni: Mind tiéd ott a kincsem!

Zerlina: Ó, bárcsak bátrabb volnék!

Don Giovanni: Jöjj hát!

Zerlina: Jöjj hát!

Don Giovanni (részlet)

Allegro

Zerlina

Ó, jöjj, az ó - ra nem vár, — és vé - le gyor - san
An diam, an-diam, mio be-ne, — a ri - sto-rar le

Don Giovanni

Ó, jöjj, az ó - ra nem vár, — és vé - le gyor - san
An diam, an-diam, mio be-ne, — a ri - sto-rar le

Piano

Z.

el - száll — a drá - ga — bol - dog - ság!
pe-ne — d'un' in - no - cen - te a - mor!

G.

el - száll — a drá - ga — bol - dog - ság!
pe-ne — d'un' in - no - cen - te a - mor!

Z. Ó, jöjj, az ó - ra nem vár, és vé - le gyor - san
An diam, an-diam, mio be - ne, a ri - sto-rar le

G. Ó, jöjj, az ó - ra nem vár, és vé - le gyor - san
An diam, an-diam, mio be - ne, a ri - sto-rar le

Z. el - száll a drá - ga bol - dog - ság!
pe - ne d'un' in - no - cen - te a - mor!

G. el - száll a drá - ga bol - dog - ság!
pe - ne d'un' in - no - cen - te a - mor!

(Harsányi Zsolt és Uhrman György)

∴ Mi a véleményetek a két főszereplő emberi magatartásáról?

Joseph Haydn (Rohrau, 1732 – Bécs, 1809)

Fiatalkorában a bécsi Stephansdom fiúkórusának tagja, majd műtálása miatt kikerült onnan. Szolgasorsban élt egy ideig, de zeneszerzési tanulmányokat sikerült folytatnia. Először Morzin gróf szolgálatába került karmesterként, majd 1761-ben az Esterházy herceg szerződtette zenekarához másodkarmesterként. 1766-tól első karmester a herceg 30 fős zenekarában. Esterházy Miklós herceg – maga is zeneértő lévén – sok és változatos feladattal bízta meg. Operákat, szonátákat ír, ekkori munkássága alatt születik meg a klasszikus szimfónia és vonósnégyes műfaja. A herceg halála után Londonba utazik. Kedvelt műfaja a szimfónia volt, melyből 104-et komponált. 12 londoni szimfóniájával művészi fejlődésének csúcsára ér. 65 éves korában írja két oratóriumát, A teremtést és az Évszakok címűt. Művei mintául szolgáltak Mozart és Beethoven számára is.

J. Haydn: Szerenád – Édes lánykám (*Liebes Mädchen, hör zu mir*)

Andante

Lie - bes Mäd - chen hör' mir zu, öff - ne leis' das Git - ter.
É - des lány - kám, hall - gass rám, nyisd ki csend - ben aj - tód,

denn mein Herz hat kei - ne Ruh', kei - ne Ruh' die Zi - ther.
Szí - vem - nek nincs nyug - ta már, míg csak meg nem hal - lod.

Hal - ten Klos - ter - mau - ern dich   noch so streng ge - bun - den,
 Ó - riz - zen bár száz la - kat   még oly hí - ven té - ged,

ha - ben mei - ne Lie - der sich   doch zu dir ge - fun - den.
 Mé - gis min - den da - lo - mat   el - kül - döm én né - ked.

(Závodszy Zoltán)

A híres **G-dúr Üstdob-szimfónia 2. tétele** variációs formában íródott.
 A variáció jelenségével már találkoztunk Mozart *12 zongoravariáció* című művében.

∴ Szóaltassátok meg a következő dallam variációit, és ti is alkossatok újakat!

4/4 | d | m | sz | m | f | r | m | } | m | f | sz | f | m | r | d | }

∴ Énekeljete hangnemi variációt moll hangnemben lá kezdőhangról!

4/4 | l, | d | m | d | r | t, | d | } | d | r | m | r | d | t, | l, | }

∴ Énekeljete karaktervariációt úgy, hogy staccato* előadást alkalmaztok!

4/4 | d | m | sz | m | f | r | m | } | m | f | sz | f | m | r | d | }

: Énekeljétek el a témát ritmusvariációval!

: Énekeljétek el a témát dallamvariációval!

... Hallgassátok meg a tételt, és jelezzétek, mikor melyik variációt halljátok!

... Joseph Haydn: *G-dúr Üstdob-szimfónia* 2. tétel

... Hallgassátok újra!

... J. Haydn: No. 101 *Óra-szimfónia* 2. tétel, No. 45. Fisz-moll „*Búcsú szimfónia*” 4. tétel

Zenemű-kereskedésben

London egyik kitűnően felszerelt zenemű-kereskedésébe benyitott egy ismeretlen férfi, aki nagy érdeklődéssel nézegette a kínálatot.

– Mit óhajt, uram? – érdeklődött a tulajdonos.

– Valami jó zene érdekelne!

A kereskedő önérzetesen jelentette ki:

– Nálam csak jó zene van! Elsősorban Haydn műveit ajánlom. Itt van például ez a pompás vonósnégyes, a földkerekségen ilyet még nem írtak! De ha nagyszabású művek érdeklík önt, azzal is szolgálhatok. Nálam megkaphatja Haydn szimfóniáit is!

– Ezek nem érdekelnek, inkább más szerzőtől mutasson valamit! – szólt türelmetlenül az ismeretlen.

– Ugyan mi kifogásolnivalója van önnek Haydn zenéje ellen?

– Kifogásolnivalóm éppen akadna bőven, de ne töltsük ezzel az időt!

A kereskedő elveszítette türelmét, és haragos megvetéssel mondta:

– Ha önnek nem felel meg Haydn zenéje, akkor vegye tudomásul, hogy az én üzletemben nincs az ön ízlésének való zene!

Ekkor belépett egy újabb vevő, aki lelkesedve felkiáltott:

– Mester, ön itt?

A megszólított Haydn volt. Az önérzetes zenemű-kereskedő megbocsátotta neki, de csak neki, hogy kifogásolnivalója van Haydn zenéjében.

(Péterffy Ida: *Kis történetek, nagy zeneszerzőkről* – részlet)

Wolfgang Amadeus Mozart (Salzburg, 1756 – Bécs, 1791)

Különleges zenei tehetsége kora gyermekkorában megnyilvánult. Első kompozícióit – írni még nem tudván – édesapjának, Leopold Mozartnak – aki maga is muzsikus volt – diktálta le. Apja 6 éves korában Münchenbe és Bécsbe utazott vele, ahol nagy sikerrel fogadták a gyermeket. 20 éves koráig édesapja rengeteget utaztatta, hogy ismertté tegye fia tehetségét. Szimfóniákat, operákat, hangszeres versenyműveket írt ebben az időszakban. 1781-ben eddigi munkaadójával, a salzburgi hercegérsekkel történő megalázó összetűzése okán elhagyta szülővárosát, és Bécsbe költözött. Ettől kezdve vállalta a szabad művészet terheit és büszkeségét. Anyagi helyzete mindvégig nagyon rossz maradt. Bármit csinált, biliárdasztalnál vagy borbélynál ülve, mindig a zenével foglalkozott. Művei előbb

megjelentek a fejében, mint mielőtt leírta őket. Ismerte Haydnt, tisztelte Bachot és Händelt, pedig ebben a korban nem volt megszokott a múlt szerzőinek ismerete. Gazdag életművét Ludwig Köchel osztrák zenekutató állította össze 1862-ben: műveit ma is az úgynevezett Köchel-jegyzék (rövidítve: K. V.) szerinti sorszámmal tartják számon.

⋮ Korábbi tanulmányaitok során már hallgattátok: *A-dúr szonáta Török induló, Falusi muzikusok, A-dúr klarinétkvintett 2. tétel* – zenehallgatás

Mozart Rómában

Mozart rendkívüli zenei felfogó és befogadó képességét fényesen igazolja a következő eset:

Rómában a pápai énekkar előadásában meghallgatta Allegri: Miserere című, néhol 9 szólamú művét, melyet szigorúan őrzik a pápai könyvtárban, amelynek kéziratát, szövegeit tilos volt lemásolni. Mozart egyszeri hallás után, emlékezetből leírta. Így hallás után „ellopta” a csaknem száz éve őrzött kórusművet, amiért büntetés járt volna. A pápa nemhogy büntetést mért volna érte Wolfgangra, hanem a 14 éves Mozartot kitüntette az arany sarkantyús lovagrenddel.

(Péterffy Ida: *Kis történetek, nagy zeneszerzőkről*)

☞ A gyermek Mozart édesapjával és nővérével, 1764

W. A. Mozart:

Hat nocturne – Két gyönyörű szép, drága szem – Due pupille amabili
(K. V. 439)

Andante

f

I. Két gyö-nyö-rű szép, drá - ga szem, szí- vem, vé - rem lán - gol!

f

II. Két gyö-nyö-rű szép, drá - ga szem, szí- vem, vé - rem lán - gol!

f

III. Két gyö-nyö-rű szép, drá - ga szem, szí- vem, vé - rem lán - gol!

Csil - la - gok, é - gi fé - nyek, úgy - fáj, ha - más - ra - néz - tek, hogy

Csil - la - gok, é - gi fé - nyek, úgy - fáj, ha - más - ra - néz - tek, hogy

Csil - la - gok, é - gi fé - nyek, úgy - fáj, ha - más - ra - néz - tek, hogy

meg - ha - lok a vágy - tól, hogy meg - ha - lok a vágy - tól. Szép

meg - ha - lok a vágy - tól, hogy meg - ha - lok a vágy - tól. Szép

meg - ha - lok a vágy - tól, hogy meg - ha - lok a vágy - tól. Szép

csil - la-gok é - gi__ fé - nyek, hogy fáj,__ ha__ más-ra__ néz - tek, hogy

csil - la-gok é - gi__ fé - nyek, hogy fáj,__ ha__ más-ra__ néz - tek, hogy

csil - la-gok é - gi__ fé - nyek, hogy fáj,__ ha__ más-ra__ néz - tek, hogy

meg - ha-lok a vágy - tól, hogy meg - ha - lok__ a__ vágy-tól!

meg - ha-lok a vágy - tól, hogy meg - ha - lok__ a__ vágy-tól!

meg - ha-lok a vágy - tól, hogy meg - ha - lok__ a__ vágy-tól!

f Meg - ha - lok, **p** meg - ha - lok!

f Meg - ha - lok, **p** meg - ha - lok!

f Meg - ha - lok, **p** meg - ha - lok!

∴ W. A. Mozart: *Due pupille amabile* – zenehallgatás

W. A. Mozart: *Requiem (Gyászmise) – Lacrimosa*

A szerző utolsó műve, melyet tanítványa, Süssmayer fejezett be.

Larghetto

S.
A.
T.
B.

Pno.

Larghetto
p

p
La - cry - mo - sa di - es il - la,
p
La - cry - mo - sa di - es il - la,
p
La - cry - mo - sa di - es il - la,
p
La - cry - mo - sa di - es il - la,

qua re - sur - get ex fa - vil - la

qua re - sur - get ex fa - vil - la

qua re - sur - get ex fa - vil - la

qua re - sur - get ex fa - vil - la

cresc. *f*
ju - di - can - dus ho - mo re - us.

cresc. *f*
ju - di - can - dus ho - mo re - us.

cresc. *f*
ju - di - can - dus ho - mo re - us.

cresc. *f*
ju - di - can - dus ho - mo re - us.

Thomas W. Shields: Mozart a Requiemet éneкли, 1885

Lacrimosa dies illa,
Qua resurget ex favilla,
Judicandus homo reus.

Könnyel árad ama nagy nap,
Hamvukból, ha föltámadnak,
A bűnösök s számot adnak.

(Sik Sándor fordítása)

A 7. és 8. ütemben a szoprán szólamban úgynevezett *kromatikus lépéseket*, vagyis félhangonként felfelé haladó dallamot hallasz a felső szólamban, mely a fájdalmat érzékelteti. A diatonikus törzshangok között a módosításukat is használják.

∴ W. A. Mozart: *Requiem – Lacrimosa* – zenehallgatás

Mozart emlékmű Salzburgban

Ludwig van Beethoven (Bonn, 1770 – Bécs, 1827)

Munkássága határkő a zenetörténetben. Bár bécsi klasszikus mester, műveiben megjelennek a romantika első jellemzői. A forradalmak korában élt. A kor lázadó hangja kihallható zenéiből. Soha nem állt egyetlen főúr szolgálatában sem, és az arisztokrácia mégis fejet hajtott előtte. Az első nagy alkotó a művészetek történetében, aki önállóan, saját műveinek kiadásából élt. 1792-ben költözik Bécsbe, ahol ünneplik, bár élete vége felé végzetes fülbaja, süketsége miatt egyre magányosabb. Születendő műveit lassan érlelte magában, mielőtt papírra vetette azokat. Jegyzetfüzete fennmaradt, és őrzi az érlelődő témák variánsait. Kilenc szimfóniát írt, a kilencedik rendhagyó módon énekes szolisták és kórus közreműködésével

Schiller *Örömdóját* dolgozza fel. Ez talán a legismertebb Beethoven-alkotás, az *Örömdó* az Európa-himnusz dallama. További művei: 32 zongoraszonáta, 17 vonósnégyes, a *Fidelio* című opera, a *Missa Solemnis*, továbbá sok kamaramű, zenekari nyitányok.

Beethoven komponál

Beethoven mindig és mindenhol komponált. Egy alkalommal törzshelyére ment ebédelni, leült az asztalához és azonnal komponálni kezdett. Körülbelül egy óra telhetett el, amikor hirtelen felocsúdva gondolataiból odaszólt a pincérnek:

- Fizetek!
- De hát nagyságod még nem is rendelt semmit – hajlongott a pincér!

(Zenei anekdoták, aforizmak, viccek – részlet)

Egy gyönyörű szerelmi vallomással búcsúznak a klasszikus kor nagy mestereitől a hegedűszólóra és zenekarra írott F-dúr románccal.

L. van Beethoven: F-dúr románc – részlet

Adagio cantabile

p dolce

tr

mf *cresc.* *f*

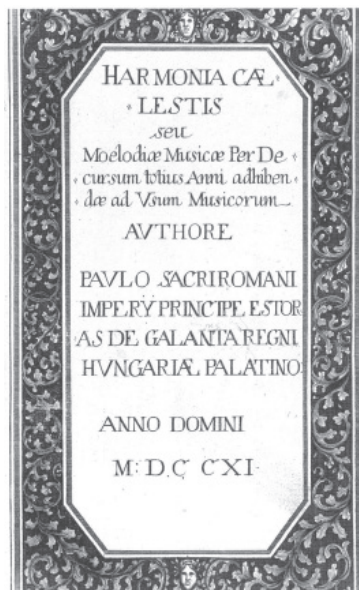
∴ L. van Beethoven: F-dúr románc – zenehallgatás

A XVII–XVIII. század magyar zenéje

Ezt a korszakot elsősorban a tánczene jellemzi. Kájoni János erdélyi szerzetes és orgonista több zenei gyűjteményt állított össze. Legjelentősebb az úgynevezett Kájoni-kódex, melyben táncdallamok mellett világi és egyházi énekeket jegyzett le. Ránk maradt még egy soproni és egy lőcsei kézirat. Az előbbi elsősorban a korabeli virginálzenéről tudósít. A virginál a csembalóhoz hasonló billentyűs hangszer volt. Körülbelül 1680-ból származik a Vietoris-kódex, melyben virágénekekről tudhatunk. Anyaga gazdag: egyházi és világi énekek, táncok, sőt trombitadarabok is jelentik tartalmát.

A magyar főúri rezidenciákon tartalmas zenei élet folyt, zenekarok és szerződötetett muzsikuskok működtek.

Esterházy Pál herceg (1635–1713) nádor, hadvezér, költő és zeneszerző volt. *Harmonia Caelestis* című kompozíciója ma is hallható hangversenyeken. A kor olasz oratóriumainak stílusában íródott. 55 darab (tétel) szólóhangokra, kórusra és zenekarra. Latin nyelvű, nagyszabású kompozíció.

 Az 1711-ben kiadott mű borítója

 Esterházy-kastély, Fertőd

Veni creator spiritus

♩ = 104

Soprano solo

1. Ve - ni Cre - a - tor_ Spi - ri - tus, } al - le - lu -
 2. Im - ple su - per - na_ gra - ti - a }

S
A

T
B

Organo

ja. _____

Al - le - lu - ja

1. Men
2. In -

1. Ve - ni Cre - a - tor_ Spi - ri - tus
 2. Im - ple su - per - na_ gra - ti - a Al - le - lu - ja

4 3 6 6 4 3

tes tu - o - rum_ vi - si - ta, a - le - lu - ja.
fun - de a - mo - rem_ cor - di - bus,

1. Men-
2. In -

6 6 5

Detailed description: This system contains the first four measures of the piece. It features a vocal line in G major with lyrics, a piano accompaniment, and a basso continuo line. The piano part includes fingering numbers 6 and 6 5. The basso continuo line has a '1. Men-' and '2. In -' marking.

tes tu - o - rum vi - si - ta, al - le - lu - ja.
fun - de a - mo - rem cor - di - bus

6 6 5

Detailed description: This system contains the next four measures. It continues the vocal line and piano accompaniment. The piano part includes fingering numbers 6 and 6 5. The system concludes with a double bar line.

: Esterházy Pál: *Harmonia Caelestis – Veni Creator Spiritus* – zenehallgatás

A XVIII. században a magyar városok zenei életét meghatározta a németes ízlés. A fennmaradt énekeskönyvekből, úgynevezett melodiáriumokból követhető a magyar dalkincs repertoárja, amit elsősorban református kollégiumokban énekeltek.

Egyházi és világi alkalmakon elsősorban külföldi muzsikuskok működtek. A század legjelentősebb magyar zeneszerzője a győri székesegyház karnagya, **Istvánffy Benedek** (1733–1778) volt. Kevés műve maradt ránk, de ezek mind jelentős alkotások.

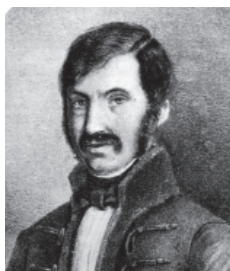
Ebben a században alakul ki a verbunkos műfaja, és ez meghatározza a magyar zene uralkodó nemzeti stílusát. Jelentése toborzó. (A német „Werbung” szóból ered.) A katonák toborzásához társuló táncok kísérője volt. Jellegzetessége a pontozott ritmus. Két szakaszból áll: hallgató (lassú) és friss. A kor ismert muzsikusai, Bihari, Lavotta, Csermák, Rózsavölgyi munkásságukkal megalapozták a romantikus magyar műzenét.

Bihari János (1764–1827)

Zeneszerző és cigányprímás. 1802 táján került Pestre, ahol megalapította bandáját cimbalomból és vonósokból. Mintegy 80 művet írt. Az országnak szinte minden nagyobb városát bejárta. Liszt Ferenc szinte rajongással emlékezik rá.

∴ Bihari János: *Magyar tánc* – zenehallgatás

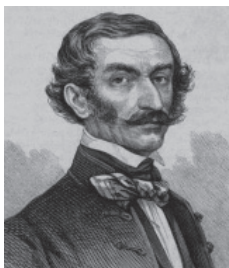
Lavotta János (1764–1820)

Eleinte jogot hallgatott, később vált muzsikussá. Mozzalmas életet élt, szinte az egész országban megfordult. Volt Pest-Budán muzsikadirektor, Kolozsvárott zenekari igazgató. Megkísérelte a verbunkos nagyobb zenei formákba való beépítését. Csokonai, Kölcsey, Kazinczy elismerően nyilatkozott róla.

Csermák Antal (1774–1822)

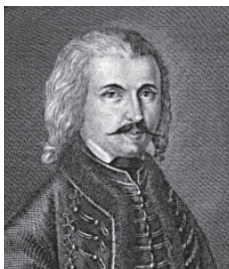
Képzett hegedűművész és zeneszerző. Bécsben volt hegedűtanár, majd a pest-budai magyar színház zenekarának prímhegedűse lett. Kísérletet tett a magyar stílusú kamarazene és programzene megteremtésére. Utolsó éveit Veszprémben töltötte, betegen. Műveinek egy részét még életében megjelentették, kiadták.

∴ **Csermák Antal: *Verbunkos A-dúr csárdás rapszódia* – zenehallgatás**

Rózsavölgyi Márk (1788–1848)

Zeneszerző, hegedűművész. A „csárdás atyjának” nevezték. Daljátékai, kísérőzenéi és csárdásai már saját korában nagy népszerűségnek örvendtek. Szoros barátságot ápolt Petőfivel. Ebben a században a verbunkos egyet jelentett a magyar zenével. Az úgynevezett *ungarizmusok* szinte minden európai szerző zenéjében nyomot hagytak (Haydn, Beethoven, Schubert, Brahms).

∴ **Johannes Brahms: *V. Magyar tánc* – zenehallgatás**

E kor legfontosabb és legbővebb forrása (néhány diákénekeskönyv mellett) **Pálóczi Horváth Ádám** kéziratos gyűjteménye, az *Ó és új, mintegy ötödfélszáz énekek*, amely összesen 357 dallamot tartalmaz, például *Ej, haj gyöngyvirág* című dalt is.

Függelék

Tavaszi szél vizet áraszt...

$\text{♩} = 82$ Moldva

d

Ta - va - szí szél vi - zet__ á - raszt, Vi - rá - gom, vi - rá - gom.

Min - den ma - dár tár - sat__ vá - laszt, Vi - rá - gom, vi - rá - gom.

Ej, haj, gyöngyvirág

$\text{♩} = 60$ Moldva

l

Ej, haj, gyöngy - vi - rág, tel - jes szeg - fű, szar - ka - láb, bim - bós ma - jo - rán - na.

Ha ker - ted - be me - het - nék, pi - ros ró - zsa - t szed - het - nék, szí - vem meg - ú - jul - na.

A bolhási kertek alatt

l

A bol - há - si ker - tek a - latt, Ka - ta, de sok gya - log - u - tak van - nak, Ka - ta,

min - den le - gény e - gyet csi - nál, a - kin a ró - zsa - já - hoz jár, Ka - ta.

Megrakják a tüzet

Parlando Sándorfalva (Csongrád m.), Péczely Attila

l

Meg - rak - ják a tü - zet, Még - is el - a - lu - szik.

Nincs az a sze - re - lem, A - ki el nem mú - lik.

Duna-parton van egy malom

Őrízenteper (Vas m.), Vikár Béla

Du-na-par-ton van egy ma-lom, Bú-bá-na - tot őr-nek a-zon, e - je - ha!

Ne-kem is van bú-bá-na-tom, O - da - vi - szem, le - já - ra - tom, e - je - ha!

Jaj, de beteg vagyok

Alkalmazkodó ritmusban

Ócsény (Tolna m.), Lajtha László

Jaj, de be-teg va - gyok, ta-lán meg is ha - lok,

ta-lán bi-zony a sze-re-tóm é-des-any-ja en-gem meg-át - ko - zott.

Nem vagyok én senkinek sem adósa

Tempo giusto

Nagykálló (Szatmár m.), Kodály Zoltán

Nem va - gyok én sen - ki - nek sem a - dó - sa, a - dó - sa,

Él még az én fe - le - sé - gem a - pó - sa, a - pó - sa,
é - des - any - ja,
é - des - ap - ja,
meg an - nak az

Eb fél, ku - tya fél, míg az i - pam, na - pam él,

Eb fél, ku - tya fél, míg az i - pam, na - pam él!

Pásztorok, pásztorok

♩ = 60 Tárkányi-Zsaskovszky

Pász-to-rok, pász-to-rok ör-ven-dez-ve si - et-nek Jé-zus-hoz Bet-le-hem-be,
 kö-szön-tést mon-da-nak a kis-ded-nek, ki vált-sá-got ho-zott az em-ber-nek.

Ma van húsvét napja

Nagyút (Berger m.), Bartók Béla

1. Ma van hús-vét nap - ja, má-sod-éc-ca - ká - ja, Jól tud - já - tok.
 2. Má - ri - a, Zsu-zsán-na, Re-be-ka, Bor - bá - la, Ke-gyes szű - zek,
 3. Zöd plán-ták ú - jul - nak, ter-mő-fák vi - rul - nak, Vi - rá - goz - nak.

Ki-nek el - ső nap-ján Jé-zus fel - tá - mad - ván, Di-cső-ség - be.
 Kel-je-tek fel ágy-ból, cif - ra nyo - szo - lyá - ból, Mit a - lusz - tok?
 Még a ma-da - rak is han-gi-csál - nak, ők is Vi - ga - doz - nak.

Kossuth Lajos azt üzenté

♩ = 60 Kass (Abaúj)

Kos-suth La-jos azt ü-zen - te, el - fo-gyott a re-gi-ment-je,
 Ha még egy-szer azt ü - ze - ni, mind-nyá-junk-nak el kell men - ni,
 Él - jen a ma - gyar sza-bad - ság, él - jen a ha - za!

Ó, Szent István dicsértessél

Poco parlando

Bodza–Paksa, Gyoszen, Moldva

1

Ó, Szent Ist - ván, di - csér tes - sél, Menny és föl - dön tisz - tel - tes - sél!

3

De fő - kép - pen ná-lunk ma, Mint ha-zánk fő osz-lo - pa.

Refr. Ké-rünk mint a - pos-to-lunk-kat, És az el - ső ki - rá-lyun-kat,

3

Szent Ist-ván, nézz menny-ből le, A szép ma-gyar né-ped-re!

☞ Szent István lovas szobra a budai várban, Stróbl Alajos alkotása

Szakkifejezések és szómagyarázatok mutatója

- a cappella*: hangszerkíséret nélküli énekes zene
- aulosz*: az ókori görögök legfontosabb, kétágú sippal megszólaltatott fúvóhangszere.
- bicinium*: kétszólamú zenemű
- cantus firmus*: (meghatározott dallam) a középkori és a reneszánsz többszólamú kórusmuzsika fő dallama, melyet a többi szólam alárendelt szerepben vesz körül
- concerto grosso*: a versenymű egyik fajtája, ahol egy kisebb hangszercsoport áll szemben a zenekarral
- continuo*: a XVII–XVIII. században elterjedt lejegyzési mód, mely szerint a basszus szólamhoz számokkal jelezték a harmóniákat
- domináns*: a dúr és a moll hangnem V. foka, illetve az arra épülő hangzatok jellegének meghatározása
- folklór*: a népi kultúra összefoglaló neve
- graduál*: protestáns énekeskönyvek összefoglaló neve
- homofónia*: a szólamok azonos ritmusban mozognak, alárendelve a dallamnak
- himnusz*: dicsőítő, magasztaló ének
- kódex*: kézzel írott középkori könyv
- kolinda*: karácsonyi ének
- korál*: protestáns egyházi népének
- kromatikus hangsor*: fél hang (kis szekund) lépésekből álló hangsor
- kythara*: a görögök és rómaiak lyrához hasonló pengetős hangszere, de több húr található rajta; főleg hivatásos zenészek használták
- lyra (lira)*: ókori görög pengetős hangszer
- melizma*: egyetlen szótagra több dallamhang megszólaltatása
- motetta*: eredeti szóhasználatban latin nyelvű egyházi kórusmű
- neumák*: hangjegyzés jelei az ötvonalas rendszer keletkezése előtt
- notáció*: a zenei hangok lejegyzésének módja
- overture*: zeneművek nyitó tétele
- periódus*: jellemzően a klasszikus formálás legkisebb egysége
- polifónia*: olyan szerkesztési mód, ahol a szólamok önállóan mozognak, megtartva dallami és ritmikai függetlenségüket, nyitás-zárás, kérdés-felelet viszonyban vannak egymással
- recitativo*: beszédszerű, kötetlen éneklési mód
- rezidenciális muzikusok*: főnemesi birtokokon működő hivatásos zenészek
- scherzo*: háromnegyedes lüktetésű, gyors tempójú, játékos műforma
- staccato*: olyan előadásmód jele, ahol a hangokat röviden, egymástól elválasztva szólaltatjuk meg
- táncszók vagy csujogatók*: rímes, kétsoros versikék, amiket a jókedvükben bekurjantottak a táncba
- teraszos dinamika*: olyan dinamikai megoldás, ahol a piano és a forte között nincs átmenet, mely elsősorban a barokk korra jellemző
- turba*: tömeget megjelenítő kórus a passiókban
- zsoltár*: verses imádság, hangszerkíséréssel előadott dal Isten dicséretére

Forrásjegyzék

- Babits Mihály: *Összegyűjtött versei*, Osiris Kiadó, 2007, Budapest (ISBN: 978 963 389 958 8)
- Barna István: *Örök muzsika*, Zeneműkiadó, 1977, Budapest (ISBN: 963 330 154 8)
- Bartha Dénes: *Beethoven és kilenc szimfóniája*, Zeneműkiadó, 1970, Budapest (ISBN: 963 330 040 1)
- Brockhaus–Riemann: *Zenei Lexikon*, Zeneműkiadó, 1983, Budapest (ISBN: 963 330 474 1)
- Charles Rosen: *A klasszikus stílus*, Zeneműkiadó, 1977, Budapest (ISBN: 963 330 180 7)
- Claude V. Palisca: *Barokk zene*, Zeneműkiadó, 1976, Budapest (ISBN: 963 330 128 9)
- Darvas Gábor: *A totemzenétől a hegedűversenyig*, Zeneműkiadó, 1977, Budapest (ISBN: 963 330 202 2)
- Dobszay László: *A magyar dal könyve*, Zeneműkiadó, 1984, Budapest (ISBN: 963 330 434 2)
- Dobszay László: *Magyar zenetörténet*, Gondolat Kiadó, 1984, Budapest (ISBN: 963 901 423 0)
- Gál Zsuzsa: *Az én zeneszerzőm Georg Friedrich Händel*, Zeneműkiadó 1969, Budapest
- Gál Zsuzsa: *Az én zeneszerzőm Mozart*, Zeneműkiadó, 1977, Budapest (ISBN: 963 330 213 7)
- Howard M. Brown: *A reneszánsz zenéje*, Zeneműkiadó, 1980, Budapest (ISBN: 963 330 337 0)
- Kodály Zoltán: *333 olvasógyakorlat*, Zeneműkiadó, 1970, Budapest (ISBN: M080037416)
- Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos, Zeneműkiadó, 1976, Budapest (ISBN: M080003084)
- Láng György: *A Tamás-templom karnagya*, Unikornis Kiadó, 1998, Budapest (ISBN: 963 427 230 4)
- Magyar Népzene Tára I–XII.*, Akadémiai Kiadó, 1973, Budapest
- Magyarország zenetörténete I. Középkor*: Szerkesztő Rajeczky Benjámín, Akadémiai Kiadó, 1988, Budapest (ISBN: 963 054 580 2)
- Menuhin–Davis: *Az ember zenéje*, Zeneműkiadó, 1981, Budapest (ISBN: 963-330-453-9)
- Péterffy Ida: *Kis történetek nagy zeneszerzőkről*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1963, Budapest
- Peter Gülke: *Szerzetesek, polgárok, trubadúrok*, Zeneműkiadó, 1979, Budapest (ISBN: 963 330 302 8)
- Ritoók Zsigmond: *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez*, Akadémia Kiadó, 1982, Budapest (ISBN: 963 05 1262 9)
- Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*, Zeneműkiadó, 1981, Budapest (ISBN: 963 330 300 1)
- Zenei anekdoták, aforizmák, viccek*, Rózsavölgyi és Társa, 2011, Budapest (ISBN: 978 615 506 205 6)

Forráslista

5. o. *Himnusz*, Erkel Ferenc eredeti kézirata: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár
11. o. Louis Jean Francois Lagrenée: *Amor és Psyché*: 1805 előtt, National Museum Stockholm
12. o. Edwin Austin Abbey: *Tisztességes a szerelmem*: 1900 körül, Harris Museum and Art Gallery
23. o. Betlehemesek: FORTEPAN, Miklós Lajos
24. o. Szent László hermája: Győri Nagyboldogasszony-székesegyház, Wikipedia közkinccs, Medieval masters
28. o. Divje babe hangszer: National Museum of Slovenia, Wikipedia közkinccs
29. o. Brygos-festő: *Aulos zenész*: Louvre Museum, Wikipedia közkinccs
29. o. Szeikilosz sztélé: National Museum of Denmark, Wikipedia közkinccs, Nationalmuseets fotograf
30. o. Queen Mary Master középkori kódexábrázolása: British Library, közkinccs
31. o. I. Gergely pápa – középkori kódexábrázolás: Sankt-Gallen Monastery
33. o. Tanítási óra miniatúra: Les Grandes chroniques de France, Bibliothèque municipale
38. o. Sandro Boticelli: *Tavaszi*: 1482, Uffizi Museum
42. o. Josquin des Prez fametszeten: 1906, nyomtatás, közkinccs
45. o. E. Neurdein: *Giovanni Palestrina* portréja: Bergen Public Library Norway, közkinccs
51. o. Ómagyar Mária-siralom: Leuveni-kódex, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
51. o. Nádor-kódex egy lapja: 1508, ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest
52. o. Andrea Mantegna: *Mátyás király portréja*: Szépművészeti Múzeum, Budapest
54. o. Bakfark Bálint lantos könyvének címlapja: 1553, Lyon - Jacques Moderne, közkinccs
55. o. Balassi Bálint portréja: ismeretlen festő, Keresztény Múzeum, Esztergom
61. o. George Friedrich Händel Messias kézirata: British Library, közkinccs
69. o. François Morellon La Cave: *Antonio Vivaldi* portréja: 1725, Rijksmuseum Amsterdam, közkinccs
77. o. Antoine Watteau: *Mezzetin*: 1719, Metropolitan Museum New York, közkinccs
78. o. Jacques-Louis David: *Napoleon átkel az Alpokon*: 1802, Chateau de Versailles, Wikipedia közkinccs
97. o. Thomas Hardy: *Joseph Haydn* portréja: 1791, Royal College of Music Museum of Instruments, Wikipedia közkinccs
100. o. Barbara Krafft: *W. A. Mozart* portréja: 1819, Gesellschaft der Musikfreunde in Wien, Wikipedia közkinccs
106. o. Joseph Karl Stieler: *Ludwig van Beethoven* portréja: 1820, Beethoven Haus Bonn, Wikipedia közkinccs
107. o. Eszterházy Pál: Harmonia Caelestis borítója: 1711, Esterhazy Betriebe GmbH, Wikipedia közkinccs
110. o. Donát János: *Bihari János* portréja: 1820, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
110. o. Lavotta János portréja: Vasárnapi Újság, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
111. o. Rózsavölgyi Márk portréja: Vasárnapi Újság, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
111. o. Pálóczi Horváth Ádám portréja: Vasárnapi Újság, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
- Shutterstock Képgyűjtemény: 8., 9., 13., 16., 17., 18., 23., 25., 26., 27., 28., 30., 34., 35., 37., 39., 45., 50., 55., 57., 62., 63., 66., 69., 73., 75., 77., 78., 80., 81., 84., 88., 92., 100., 105., 107., 116.
- Shutterstock szerkesztői képek (/Shutterstock.com): 13. o. Digoarpi, 16. o. posztos, 17. o. salajejan, 18. o. Gyorgy Eger, 30. o. spatuletail, 35. o. Alba JimenezAranda, 37. o. RaduRazvan, 50. o. footageclips, 57. o. Vasili L, 57. o. Mister_Knight, 62. o. RenataSedmakova, 69. o. Igor Bulgarin, 73. o. GaidKomsilapa, 84. o. Ally Lee, 88. o. Rob Wilson, 92. o. Igor Bulgarin, 105. o. Stefan Rotter, 116. o. Zoltan Katona

Tartalom

Előszó	3	Tinódi Lantos Sebestyén: Eger vár viadaljáról való ének	54
Himnusz – vegyes kari változat	4	A kor hangszeres zenéje	56
Himnusz – egynemű kari változat	6	A barokk zenéje	57
Szózat	7	Énekes műfajok	57
NÉPDALAINK VILÁGA		Már nyugosznak a völgyek – koráldallam	62
A magyar népdal	10	Johann Sebastian Bach: Máté-passió – részlet	63
A népzene gyűjtése	10	Hangszeres műfajok	69
Szeress egyet, s legyen szép	11	Antonio Vivaldi: Tavasz	70
Szerelem, szerelem	12	Antonio Vivaldi: Tél	71
Hej, rozmaring, rozmaring	13	Johann Sebastian Bach	73
Körösfői kertek alatt	14	Georg Friedrich Händel	75
Én is voltam, mikor voltam	15	Rokokó (XVIII. század eleje)	77
De sok eső, de sok sár	16	A bécsi klasszicizmus	78
Bújdosik az árva madár	17	Zenei formák és hangszeres műfajok	79
Annyi nékem az irigyem	18	Szimfonikus zenekar	86
Vígan, vígan	19	L. van Beethoven szimfóniái	87
Éljen a barátság	21	Énekes műfajok	93
Köszöntő	22	Joseph Haydn	97
Most érkezünk ez helyre	22	Wolfgang Amadeus Mozart	100
Paradicsom mezejibe	23	W. A. Mozart: Hat noktürn – Két gyönyörű szép, drága szem Due pupille amabili (Kv: 439)	101
Üdvözlégy, kegyes Szent László király ...	24	W. A. Mozart: Requiem (Gyászmise) – Lacrimosa	103
A nap nyugodni tér	25	Ludwig van Beethoven	106
A szeleknek élénk szárnyán	26	Magyar zenetörténet XVII–XVIII. század magyar zenéje	107
ZENETÖRTÉNET		Boldogságdal	112
A zene születése	28	FÜGGELÉK	113
Az ókor zenéje	29	SZAKKIFEJEZÉSEK ÉS SZÓMAGYARÁZATOK MUTATÓJA	117
Szeikilosz sírverse	29	FORRÁSJEGYZÉK	118
A középkor zenéje	30		
Egyszólamú zene	31		
Hangjegyzírás	34		
Világi zene	35		
A reneszánsz zenéje	38		
A kor legjellemzőbb zeneszerzői	45		
A XI–XVI. század magyar műzenéje	51		
Tinódi Lantos Sebestyén: Budát, ó Hunnia az török elrontja	53		